

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Přechodové rituály v rámci romské rodiny

Gabriela Kožíšková

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Bakalářská práce

Přechodové rituály v rámci romské rodiny

Gabriela Kožíšková

Vedoucí práce:

Mgr. Tomáš Hirt Ph.D.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, listopad 2013

.....

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucímu bakalářské práce Mgr. Tomáši Hirtovi, Ph.D. za jeho cenné rady a připomínky, veškerý věnovaný čas a vlídný přístup při vedení mé bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat své rodině za trpělivost, podporu a umožnění studia. V neposlední řadě také děkuji všem respondentům, kteří mi poskytli potřebné informace nutné pro realizaci mého terénního výzkumu a bez kterých by tato práce nemohla vzniknout.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	RITUÁL	4
	2.1 Definice pojmu rituál	4
	2.2 Přejchodové rituály	7
3	ROMSKÁ IDENTITA	10
	3.1 Původ slova Rom	10
	3.2 Cikán nebo Rom?	10
	3.3 Antropologické charakteristiky	12
	3.4 Etnické charakteristiky	13
	2.2.1 Mezinárodní den Romů	13
	2.2.2 Romská hymna	14
	3.5 Současná skladba romské populace na území ČR.....	14
4	ROMSKÁ RODINA	15
	4.1 Vymezení pojmu rodina	17
	4.1.1 Nukleární rodina.....	17
	4.1.2 Famelija a Fajta	18
5	TEORETICKÝ PŘEHLED JEDNOTLIVÝCH RITUÁLU	20
	5.1 Těhotenství.....	20
	5.2 Porod, narození dítěte a doba před křtem	24

5.3 Křtiny	28
5.4 Námluvy a svatba	33
5.5 Smrt a vartování	39
5.6 Pohřeb a Mulo	45
6 VLASTNÍ VÝZKUM.....	50
6.1 Metodologie a cíle výzkumu	50
6.1.1 Lokalita výzkumu	50
6.1.2 Povaha kvalitativního výzkumu.....	50
6.1.3 Výzkumný vzorek	52
6.1.3.1 Rozhovory prováděné na Slovensku	52
6.1.4 Etická stránka výzkumu.....	53
6.2 Analýza dat.....	53
6.2.1 Výzkumné otázky	53
7 VÝZKUM JEDNOTLIVÝCH PŘECHODIVÝCH RITUÁLŮ V RÁMCI ROMSKÉ RODINY	55
7.1 Těhotenství	55
7.2 Porod, narození dítěte a doba před křtem	60
7.3 Křtiny	64
7.4 Námluvy a svatba	68
7.4.1 Svatba na Slovensku- zúčastněné pozorování.....	70
7.5 Smrt a vartování	75
7.6 Pohřeb a Mulo.....	78
7.7 Shrnutí výsledků a jeho poznatků	82

8 ANALÝZA VIDEOZÁZNAMŮ SLAVNOSTNÍCH OKAMŽIKŮ	84
8.1 Křtiny	84
8.2 Svatba	86
9 ZÁVĚR.....	88
10 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	90
10.1 Literatura	90
10.2 Internetové zdroje	93
11 RESUMÉ.....	94
12 PŘÍLOHY	95

*„Roma nane jekh - aňi pre jekh vast nane sa o angušťa jekh“ -
Romové nejsou všichni stejní - vždyť ani prsty na jedné ruce nejsou
stejně.*

Romské přísloví

1 ÚVOD

„Romové, neumějí se chovat a dělají neustále hluk“. Tak tuto větu může člověk zaslechnout velmi často, pokud jezdí městskou hromadnou dopravou, na ulicích, úřadech nebo i ve školách. Lidé velmi často odsuzují romskou společnost, někdo kvůli negativnímu zážitku s nimi, jiní zase pro jejich vnější vzhled a odlišnost. Zkrátka na nich hledají záměrně a pouze to negativní a neumějí přijmout fakt, že tato menšina patří do naší společnosti. Většina je vnímá jako něco cizího a nechce je mít na blízku a vůbec s nimi přijít do kontaktu, a záměrně se jim vyhýbá. Problematika soužití s Romy je již několik let aktuálním tématem a ať člověk chce nebo ne, potkávat se s nimi bude. Myslím si, že i v médiích často člověk vidí zkreslené informace o této menšině a ať si přečte cokoli, na mě osobně to zanechává pocit, že je o nich psáno negativně a jsou ve většině případů odhalovány pouze jejich špatné stránky. Jelikož se mnoho lidí o Romy nezajímá, nemohou vědět o nich také to dobré, pozitivní a přínosné, co jejich kultura přináší. Můj zájem o Romy se projevil zejména v době, kdy jsem nastoupila na vysokou školu a v jednotlivých kursech jsme probírali jejich způsob života, kulturu, to jak na ně ostatní nahlíží a pak přišlo obrovské téma rodiny, které mě zaujalo nejvíce především v tom, jak Romové ctí a ochraňují svou rodinu, která je ve většině případů velmi početná a zároveň, která je pro ně to nejdůležitější. Myslím si, že by každý z nás měl poznávat to „jiné“, aby se později mohl zamyslet nad tím, že sice Romové jsou od nás odlišný barvou pleti, jazykem, způsobem chování nebo hodnotami, ale to neznamena, že jsou ti „špatní“. Dá se svým způsobem říci, že my jsme pro ně v jejich očích také ti „jiní“. Převážná většina společnosti odsuzuje Romy, ale přitom si neuvědomuje, že řada z nich jsou slušní, chodí do práce a děti do školy, zkrátka žijí spořádaný život. Když se podívám kolem sebe, lidí, co se nechovají v souladu se zákonem je mezi námi mnoho, ale musím podotknout, že jak Romové, tak i řada celá „bílých“ porušuje zákony a vykonává trestné

činnosti jako krádeže, vraždy nebo kuplířství. Proto bychom neměli všechny Romy škatulkovat a dávat jim nálepku společenské „spodiny“, protože mnoho z nás se chová stejně, ne-li hůře. I my často nedodržujeme zákony a chováme se stejně protiprávně jako Romové, ovšem s tím rozdílem, že pokud někdo spáchá trestný čin z majoritní společnosti, není to „tak na očích“ jak je tomu v případě, jeli spácháno něco z řad romských obyvatel. Mnoho z nás se zkrátka neumí zbavit předsudků vůči romské komunitě, a proto jsou vztahy mezi „bílymi“ a „černými“ stále velmi nepřátelské. Doufám, že moje práce osloví a zároveň přispěje k zamyšlení se nad otázkou soužití s Romy, respektování jejich tradic a především rituálů, které jsou podle mého názoru obohacujícím a zajímavým prvkem jejich života a proto se jimi v této práci zabývám. I kdyby moje práce zaujala jen o několik jedinců, už samotné uvažování a hypotézy o lepších vzájemných vztazích nebo snaha o pozitivní přístup a porozumění budou vždy krokem v před.

Moje bakalářská práce se zabývá přechodovými rituály v rámci romské rodiny. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část se zabývá nejprve tím, co jsou to vůbec rituály a jaký je jejich význam z antropologické perspektivy, což se pro mě stalo určitým teoretickým východiskem. V další kapitole se věnuji tématu romské identity a následně dalším bodem mé práce je základní přehled o struktuře romské rodiny, kterou považuji za důležitou, a proto se jí snažím více přiblížit. Poté je blíže specifikováno téma samotných rituálů, kde se zabývám konkrétními tématy přechodových rituálů v rámci romské rodiny jako je těhotenství, křtiny, svatba, smrt a pohřeb, kde charakterizují zejména to, jak vypadali tyto rituály na Slovensku dříve, což tvoří podstatnou část celé mé práce. To, jak moc se rituály liší od dnešní doby, budu následně rozebírat v praktické části s romskou rodinou, kterou jsem v rámci mého výzkumu navštěvovala. V teoretické části jsem vycházela především z významných spisovatelek Emílie Horváthové, Evy Davidové či Mileny Hübschmannové. Velmi zajímavým autorem a přínosem při mém studiu přechodových rituálů co se týká Romů, se pro mě stal Arne B. Mann.

V praktické části se budu opírat o zúčastněné pozorování v domácnosti respondentů, což jsou slovenští Romové, žijící v Dýšině u Plzně i při jejich návštěvě na Slovensku, odkud pochází. V rámci zúčastněného pozorování pak budu provádět rozhovory a zkoumat, jak u nich probíhají konkrétní rituály, jaké zvyky dodržují a které už ne, což bude součástí praktické části této práce a zároveň klíčové. Součástí praktické části bude také analýza videozáznamů slavnostních okamžiků, kde se zaměřím na to, co se při takových událostí natáčí, s kým se videa sdílí.

2 RITUÁL

Rituály nás obklopují v každodenních životních situacích a mnohdy je těžké je rozpoznat. Zamysleme se nad otázkou, zda je mytí rukou nebo čištění zubů rituálem? Já si například vybavuji situaci z dětství, kdy jsem se ptala svého otce, proč každé ráno pije kávu? Odpověděl mi, že je to takový jeho ranní rituál, že bez kávy nemůže začít jeho pracovní den. Dá se tedy říct, že v dnešní době plno z nás vykonává rituál, aniž by si to uvědomoval a přemýšlel na tím. Je to tedy něco, co vykonáváme automaticky a opakovaně a proto bych je sama za sebe nazvala jako drobné či jednoduché rituály. Nelze si nevšimnout, jak velké množství knih a článků se věnuje tomuto tématu a dokazuje nám to především jednu věc, a tou je vzrůstající zájem o poznání a významy rituálů napříč všemi kulturami. Díky knihám můžeme nahlédnout na mnoho rituálů různých kmenů, jenž jsou nám vzdáleny na tisíce kilometrů a které nemůžeme jiným způsobem než četbou poznávat.

2.1 Definice pojmu rituál

Existuje mnoho definic toho, co je rituál. Je důležité si ovšem uvědomit, že neexistuje jednotný pohled a názory se mnohdy liší v maličkostech, ale jindy je nezbytné danou společnost poznat velmi podrobně, aby nám to dávalo smysl a pochopili jsme to v jejich vlastním kontextu. Každá společnost se totiž vyznačuje nezaměnitelnými a specifickými znaky a proto nelze dle mého názoru zobecňovat pojem rituál. Každý autor definuje a nahlíží na tento pojem jinak v závislosti na tom, čeho se konkrétně týká, avšak můžeme i u některých autorů nalézt téměř shodnou podobu definic jak uvidíme níže.

Rituál je zásadním faktorem při utváření primitivní společnosti. Například Claude Lévi-Strauss o rituálech říká, že „ *jejich základní hodnota je v tom, že se uchovaly v reziduální podobě až do našich dob...*“ (Strauss 1996:32).

Rappaport ovšem tvrdí, že to, jenž je nazýváno obecně rituálem můžeme nalézt i mimo svět člověka. Podobné chování můžete totiž pozorovat například u krabů, tzv. krabí tanec (Rappaport 1999:27).

Když se nad tím zamyslím, musím s Claude Lévi- Straussem zcela souhlasit, protože rituály tu jsou již od počátku lidstva. Vezměme si například zapalování ohně, tancování kolem něj, malování na stěn jeskyň nebo výroba předmětů pro obřadní účely. Existuje mnoho primitivních národů, které jak dříve, tak i dodnes dodržují nespočetné množství rituálů, které jsou nedílnou součástí jejich života, i když si myslím, že ještě mnoho z nich jsou před námi skryty a utajeny.

Zcela opačný názor měl však Emile Durkheim (2002), který samotný rituál chápe a pojímá ho jako prvek, jenž je spojující mezi světem profánním a sakrálním. Realita je pak rozdělena na světskou a náboženskou a to je pouze doménou člověka a jeho kultury, což pochopitelně rituál ze světa zvířat vylučuje (Durkheim 2002:45).

Zároveň má rituál i podle R. A. Rappaporta v náboženství konstitutivní charakter, protože víra a její elementy jsou podle autora integrovány a vytvářeny právě samotným rituálem, který on sám definuje jako: „ *provádění více či méně odlišných posloupností formálních činů a vyjádření ne úplně poznané (dekodované) aktérem*“. Rappaport pojímá tedy rituál jako něco nutného při vytváření lidského sociálního života. Díky opakovatelnosti pak slouží rituál k ustálení norem a organizace ve společnosti, kde je zároveň součástí kultů a náboženství a podporuje náboženské cítění. Někdy může vést až k extázi, což je podporováno zpěvem, hudbou a uctíváním symbolů. Proto je tedy rituál společenský, jelikož se účastníci ujišťují, že patří k sobě a mohou se na sebe spolehnout (Rappaport 1999:26-27).

Podobný pohled má Thomas Hylland Eriksen, který říká, že: „ *rituál většinou souvisí s existencionálními otázkami a je to sociální aspekt*

náboženství a společenský proces, který dává představám konkrétní výraz, a jsou to tedy veřejné události, jenž jsou svázány pravidly a tematizují vztah mezi pozemským a duchovním světem“. Důležité je ale zejména to, že rituály se neobejdou bez symbolů a je zásadní je se zaměřit nejen na to, které symboly se používají, ale především na jejich vzájemný vztah a význam. Bílá je například pro křesťany symbolem čistoty a cnosti a naopak černá představuje temnotu a zlo (Eriksen 2008:268).

V. Turner se pokoušel vysvětlit život, jak ho cítí a prožívá národ, kdy na prahové (či liminární fázi) rituálních odloučení závisí celá kontinuita společnosti. Průběh rituálu zahrnuje tři fáze a to odloučení, které se stává ze symbolického chování, jenž vytrhuje jedince (či skupinu) z pevného místa, které měl ve společenské struktuře. Během „liminárního“ období jsou vlastnosti subjektu rituálu (přecházejícího) nejasné, protože prochází kulturní oblastí, kde nejsou atributy minulého ani současného stavu. Turner píše, že: *„Liminarita je často přirovnávána ke smrti, pobytu v lůně, k neviditelnosti, temnotě, bisexualitě, k divočině nebo k zatmění Slunce či Měsíce“.* Osoba, která je liminární nemá majetek ani žádné postavení. Ve třetí fázi nazývané přijetí je přechod završen a očekává se, že člověk, který prošel rituálem, bude dodržovat určité obyčeje, jenž jsou dány normami a dodržovány společností tzv. *communitas* (Turner 2004:95-96).

Dle Sociální a kulturní antropologie (2000) můžeme rituál pokládat: *...„ za magické, kultické provádění bohoslužby, jíž se lidé jako společenství věřících zmocňují vyšších sil. Lidé předpokládají, že bohům lichotí modlitba nebo oběť, ale také si na nich vylévají zlost, v evokacích si je podřizují, aby je učinili služebnými, čarodějnickými triky je od sebe vzdalují nebo se před nimi skrývají. Společným jmenovatelem je zde tedy víra v nadpřirozeno, a zmíněné magické myšlení, které v daném případě vychází z přesvědčení o instrumentální hodnotě a účincích určitých praktik, jejichž ritualizace tuto víru podporuje“* (Keller a kol. 2000:126).

Fiona Bowie v úvodu jedné kapitoly týkající se určení rituálu upozorňuje na problém, jak na něj nahlížet. Rituál je podle ní „*specifický pohled na svět a na jeho organizaci, který vypovídá stejnou měrou o antropologovi a jeho referenčním rámci i o lidech a jejich chování, jež jsou předmětem zkoumání*“. (Bowie 2008: 147) Dá se tedy říci, že podle slov autorky je samotná definice rituálu velmi subjektivní.

Jak jsme si tedy mohli všimnout, každá z definic autorů se liší, některé více jiné méně. Vždy záleží na úhlu pohledu. Ovlivňuje to vždy plno aspektů, například záleží vždy na tom, o který rituál se jedná, zda autoři se nějakého sami zúčastnili a posléze ho nadefinovali. Je důležité si uvědomit, že každá společnost má své zákony, hodnoty a způsob života, což značnou mírou ovlivňuje jejich rituální způsoby.

2.2 Přejchodové rituály

Společnost má již po celá staletí v sobě rituální návyky. Dříve lidé praktikovali nejrůznější rituály, aby si zajistili dobrou úrodu nebo aby si naklonili příznivé počasí. Lidé je také vnímali jako něco, co jim může pomoci v krizových životních situacích. Mezi rituály, které jsou významnější a rozšířenější jsou ty, jenž se týkají společenského postavení nebo proměny člověka. Obecně se dá říci, že se jedná o druh obřadu, kdy je jedinec získává nové společenské postavení či novou sociální roli. Mohli bychom tedy říct, že přechodový rituál je vlastně změna v období života jedince, který posléze přebírá novou životní úlohu.

Přejchodové rituály lze také nazvat iniciační. Kde slovo *initivum*, pocházejícího z latinského původu značí počátek. Z antropologického hlediska je iniciační obřad rituálem, jenž od sebe odděluje dvě životní období člověka. Buď připravuje jedince na novou životní úlohu, nebo ho začleňuje do jiné sociální skupiny. Iniaci můžeme tedy chápat jako jakési „*zasvěcení provádění společností či skupinou za účelem přijímání jedince za jejího právoplatného člena*“. Mohli bychom obecně

konstatovat, že v rámci iniciace, jedinec získává nové společenské postavení a roli (Soukup 1993:126-128).

Velmi systematicky rozděluje a uspořádává rituály vynikající autor Arnold van Gennep, na něhož se budu v této části odvolávat. Velmi mě zaujalo, jak kategoricky třídí dané rituály a jak je jeho kniha troufnu si říci nadčasová. Autor kromě klasických přechodových rituálů jako jsou těhotenství, narození, svatby, smrt nebo pohřeb, v publikaci uvádí například i různé sezónní obřady. V samotném úvodu mluví o tzv. sympatetických a kontaktních rituálech, kde: *„sympatetické rituály jsou takové, kde jejich základem je víra, to znamená, že působí na dálku pomocí vztahů typu: část působí na celek a naopak, slova na čin“*. Naopak kontaktní se zakládají na přímém kontaktu dotykem. Dále hovoří o rituálu, který může působit přímo nebo nepřímo, kde za přímý považuje ten, který má účinnost okamžitou např. prokletí. Za nepřímý pak považuje demony nebo božstvo, jež zasáhne po tom, co byl vykonán rituál. Také rozlišuje pozitivní a negativní rituály, kde pozitivní je projevem vůle převedený v čin, dalo by se říct, že se snaží dosáhnout nějakého efektu a negativní se snaží nějakému efektu vyhnout, lze též nazývat tabu, kdy tabu označuje zákaz, příkaz „něco nedělat“. (Gennep 1997:11-18)

Autor následně rozlišuje důležitou a zvláštní kategorii přechodových rituálů, které rozděluje na rituály odluky, rituály pomezí a poslední jsou rituály sloučení. Tyto tři kategorie nebývají rovnoměrně rozvinuté v jednotlivých obřadech. V pohřebních obřadech bývají rozvinuté rituály odlučovací, slučovací pak obvykle při svatbách a pomezí při těhotenství. Je zde důležité připomenout, že ne všechny rituály jsou přechodové, jelikož se v některých případech schéma zdvojují a určitě nalezneme různé formy prolínání jako je například přechod od zasnub k manželství (Gennep 1997:19-20).

Arnold van Gennep (1997) pak jako iniciační rituály udává například přijímání mnichů, řádových sester, tělesné zmrzačení nebo rituální obřízku.

Autor také hovoří o tzv. jiných skupinách přechodových rituálů, kam řadí obětování vlasů, které se skládá z ostříhání vlasů a následně jejich zasvěcení nebo obětování, kde ostříhání vlasů je znakem odloučení se z dřívějšího světa a zasvěcení symbolizuje spojení se s posvátným světem. Samotný rituál stříhání vlasů se praktikuje u různých příležitostech autor uvádí například, že „*hlava dítěte se holí, aby se ukázalo, že vstupuje do dalšího životního stádia*“. Také sem patří rouška, která symbolizuje oddělenost od profánního světa a zajišťuje to, aby se dané osoby pohybovali pouze ve světě posvátném. Při modlitbách nebo svatbách bývá zahalení „dočasné“, ale například u muslimských žen je to záležitostí na celý život, protože tím symbolizují kategorii společnosti, do kterého náleží, a kde je předepsána izolovanost od ostatních skrze závoj. Další skupinou je pak zvláštní jazyk, což je v podstatě řeč, která je využívána při různých obřadech. Dále sem řadíme sexuální rituály nebo bičování. Zvláštní skupinu tvoří obřady doprovázející změny ročních období, měsíců a roků. Autor uvádí konec roku jako překlenutí určité části časového období. Nejdříve probíhá odloučení od minulého roku, pak je doba pomezí, která může trvat pár minut, ale i celou noc a nakonec přichází vítání nového roku. Další zajímavostí jsou i fáze měsíce, což je ubývání měsíce, zatmění (smrt) a nabývání úplňku jako znovuzrození. Na přírodu a zvířata mají měsíční rituály obrovský vliv, Gennep přímo vysvětluje, že „*...měsíční fáze jsou sami jedním z prvků velkých kosmických rytmů, jímž podléhá celá příroda od nebeských těles po oběh krve*“. (Gennep 1997:154-166)

3 ROMSKÁ IDENTITA

Abychom se vůbec mohli začít bavit o Romech/Cikánech či Cigánech, je velmi důležité si terminologicky definovat, co vlastně tímto slovem vyjadřujeme a v kterých situacích je takto označujeme. Určitě stojí za zmínku i to, kde se samotné označení vůbec vzalo.

3.1 Původ slova Rom

Slovo Rom dle autorky Jany Horváthové (1999) je: „*starého původu a má patrně základ ve slově dom, které bylo souhrnným označením příslušníků indických kast s podobným sociálním statutem*“. Potvrzením vzniku slova Rom ze slova dom je fakt, že indická cerebrální hláska **d** se vlivem evropských jazyků, které jí nemají, mění v dialektech evropských Romů většinou v **r**. Jak pro domské kasty, tak i pro Romy jsou typická řemesla jako kejkliřství, kovářství či handlování se zvířaty (Horváthová 1999:16).

3.2 Cikán nebo Rom?

Cigán/cigán či Cikán/cikán jsou termíny, který v češtině a slovenštině označují de facto apelativum¹, přičemž začali býti užívány pro tyto jedince na základě nejstarší historické zprávy doložené z řeckého kláštera na hoře Athos, v níž bylo psáno o lidech zvaných „Atinganoi (Acinganoi)“, jenž v Řecku žili již v 9.století. Lze tedy s vysokou mírou pravděpodobnosti říci, že z tohoto pojmenování vznikl název daný Romům ostatními obyvateli a to tedy Cikáni, Cigáni, Cigane, Ciganiti v zemích slovanských. Zajímavostí je, že například v Maďarsku se označovali Cigányok, Zigeuner v Německu i Rakousku a V Itálii Zingari (Davidová 2010:15).

¹ Za apelativum je zde míněno obecné jméno

„Termín Rom(ové) používáme při popisu jednotlivých lokalit z úhlu pohledu úředníků, zaměstnanců státní správy či místních nevládních organizací (neboť všechny tyto skupiny tento termín pro označení našich informátorů používají)“. Pokud tedy osoby nemluví z funkce svého úřadu, mohli bychom říci při neformálním rozhovoru, používají pro stejné osoby označení „Cikán“- v českém prostředí a „Cigán“ v prostředí Slovenska (Budilová a Jakoubek 2007:28). Lze tedy říci, že „Romové“ jsou vlastním označením v rámci celého světa a jedná se tedy o etnonym². V romštině (romaňi čhib) to není pouze jejich sebeoznačením (Rom je Cikán), ale významově to pro ně znamená více a to konkrétně muž i manžel, nebo dokonce životní druh (romňi je pak Cikánka-Romka, ale může to též označovat manželku, či ženu). Převážná část evropských Cikánů se za Romy považuje a to zejména v rámci mezinárodní organizace International Romani Union, kde byl tento název prosazen, konkrétně tomu došlo na prvním ustavujícím kongresu v Londýně roku 1971 a poté bylo veřejně prohlašováno a vyžadováno jeho používání. Ve Varšavě v roce 1990, kde později proběhl IV. kongres, proběhl návrh, aby se psal název nejen Rom/rom i ve znění Rrom/rrom, ale tato verze nebyla u nás nikdy přijata, i když u některých etnologů a lingvistů ji můžeme nalézt, protože ji ve svých dílech používali. Závěrem je důležité říci, že existuje však i část romských skupin, kteří sami sebe nazývají Cikáni a ne Romové (Davidová 2010:15-16).

Za zmínku určitě stojí postřeh Marka Jakoubka (2004), jenž poukazuje na velice zásadní věc a to, že: „v případě obyvatel romských osad je nezpochybnitelnou skutečností, že v současnosti tito lidé (až na pár excentriků) k označení sebe samých termín „Rom“ nepoužívají, lépe řečeno ho nepoužívají k vlastní identifikaci“. Rovněž je důležité si taktéž uvědomit fakt, že plno Romů již romsky nekomunikuje a komunikovat ani nemůže, protože romsky neumí a dá se říci, že je to pro ně ve své

² Etnonymum označuje jméno určité etnické skupiny

podstatě „cizí jazyk“. Je tedy zcela proti logice, aby sami sebe takto Romové označovali, troufnu si to nazvat jako protismyslností (Jakoubek 2004:65-66).

Člověk je každý den svědkem toho, že na ulicích lidé při hádkách či konfliktech nazývají v drtivé většině Romy jako Cikány. Někteří z nich na to reagují velmi negativně nebo podrážděně, jiné to nechává klidnými. Myslím, že plno z nich se považuje za Cikány, ale chtějí, aby se na veřejnosti o nich mluvilo jako o Romech. Kdo ví proč to tak je, možná tím, že slovo „Rom“ pro ně znamená něco vznešenějšího, uznávanějšího a hodnotnějšího. Je pravdou, že v médiích ať už v denním tisku, televizi nebo v různých institucích slýcháváme pouze označení „Rom“. Vzpomínám si na kamarádku z dětství, s kterou jsem chodila na základní školu a vybavuji si, že mi říkala: „Vadí mi a uráží, když na mě ve škole pokřikují „cikánko“, mám pocit jako bych byla nějaký zlý člověk, co krade. Já jsem Romka, mám romskou národnost. Víš, ten kdo mě nazývá Romkou, mi dává najevo svůj respekt ke mně“. Tohle mi utkvělo v paměti a pomatuji si dodnes tak živě, jako by mi to řekla včera. Nikdo z nás si nedokáže představit, jaké to je, pokud to nezažije na vlastní kůži. To že jste někde nechtění, a že nezapadáte do kolektivu, je překážkou, co každého člověka frustruje a dodává pocit nepotřebnosti. Jsem toho názoru, že předsudky vůči odlišnosti nás budou doprovázet ještě dlouho, především do té doby, než si uvědomíme, že každý člověk má stejné právo na šťastný život, a je třeba si projevovat vzájemný respekt.

3.3 Antropologické charakteristiky

Stejně jako Češi nebo Slováci, radí se také Romové k rase europoidní. Žádný národ, ani etnická skupina nejsou jednotní, pokud bereme v potaz hledisko typového složení. Ve většině případů se jedná zpravidla o směs různých typů. Příslušnost k etnicitě je dána zejména atributy historicko- společenskými, naopak je pak tomu u typu

antropologického, který je podmíněn biologicky. Většina Romů je charakterizována typicky specifickými příznačnými znaky, díky nimž se odlišují od ostatních obyvatel, kde mezi ty nejvíce nápadné rozdíly řadíme tmavou pigmentaci očí i vlasů a žlutohnědou barvu pleti (od světlé až po silně tmavou). Jsou tu však i méně nápadné, ale charakteristické znaky, které jsou zároveň detailně morfologické (tělesné proporce, tvar hlavy, ruky) i fyziologické (krevní skupiny). Přesto, že antropologické znaky nepatří do kategorie přímých charakteristik sociálního postavení, nepřímo se podílejí na společenském postavení Romů (Davidová 1995:16-17).

3.4 Etnické charakteristiky

Jedním, z hlavních identifikačních hledisek pro Romy je vědomí společného původu, který je základem a kde se vytvářejí a dodržují stanovené normy, zákony, hodnoty a pravidla pro společnou soudržnost. Z těchto ustanovení, jenž jsou historicky utvářeny, vzniká jejich tradiční způsob života. Možnost se integrovat do majoritní společnosti či přihlášení (identifikace) se k romství je subjektivní předpoklad k formování etnické identity. Svěbytný ráz etnické kultury se tedy projevuje především v úrovni materiální a duchovní (Davidová 1995:17).

3.4.1 Mezinárodní den Romů

Za zmínku stojí určitě to, že existuje Mezinárodní den Romů, jenž připadá na 8. duben. Romové ho slaví od roku 1990, kde byl ustanoven na čtvrtém kongresu Mezinárodní romské unie ve Varšavě. V České republice organizuje tyto oslavy zejména sdružení Athingano (Unucková 2007:30). Dá se říct, že je to den, v němž si mají všichni Romové připomenout to, co je všechny dohromady sjednocuje. Určitě sem patří jazyk, historie a společný původ.

3.4.2 Romská hymna

Stejně jako Češi nebo Slováci, Romové mají také svou vlastní hymnu nazývanou Opre Rroma³ (Vzhůru Romové), která byla vytvořena z původní písně jihoslovanských Romů. Mezi našimi Romy není zatím tato hymna moc rozšířená. Písní, která je naopak tou nejrozšířenější a spojuje všechny Romy na Slovensku, je Čhajori romaňi (Děvčátko romské), známá též jako Cikánský pláč (Mann 2001:48). Romská hymna často zní na významných romských akcích, jako jsou pietní akty u příležitosti holocaustu nebo při oslavách Mezinárodního dne Romů, taktéž můžeme hymnu zaslechnout při koncertních vystoupeních, protože jí má na seznamu řada romských kapel (Unucková 2007:30).

3.5 Současná skladba romské populace žijící na území ČR

Mohli bychom obecně říci, že na našem území se vyskytují tři početné skupiny a to Romové slovenští, maďarští a olašští a dvě skupiny, jenž se na této celkové skladbě podílejí jen minimální měrou a to jsou romové čeští a němečtí Sinti (Sintové), kteří mají zpravidla vždy někoho z příbuzných v Německu. Každá z nich se poté dělí na další podskupiny- profesní, rodové, lokalitní, na žuže Roma, „čisté“ Romy a degeša, „nečisté“, dále na bohaté a chudé, vesnické či městské (Hübschmannová 1998:25). Slovenští Romové, kteří mě v této práci budou nejvíce zajímat, mají nejsilnější zastoupení na území České republiky, konkrétně 75-85% a dále se dělí na skupiny, podle toho, z které části Slovenska pocházejí. Důležité je poznamenat, že mezi těmito Romy bývají propastné rozdíly v otázce vzdělanosti, ale také v úrovni kulturní či sociální. Na jedné straně to mohou být lidé na samém pokraji chudoby a na straně druhé pak významní spisovatelé, vědci, zpěváci atd. (Horváthová 2002:63-65).

³ Zde si můžeme všimnout, že autorka použila u slova Rroma zdvojené r, tak jak na to upozorňovala Eva Davidová, uvedeno výše v kapitole romská identita

4 ROMSKÁ RODINA

Když někomu vyprávíme o své rodině, máme většinou na mysli matku, otce a své sourozence. Romové ovšem považují za příbuzné všechny své blízké. Důležité je ale uvědomit si, že společnost se skládá z rodin a že je tedy základním prvkem celé společnosti a my všichni k tomu přispíváme. Vzpomínám si na zážitek z tramvaje, v které jela skupina romských kluků, a jeden z nich vysvětloval nahlas druhému: „*Já vím, že on dělá poslední dobou samý průsery a že s ním nedá vycházet v dobrým, že mi lže a ostatním taky, ale je to sakra můj brácha, já ho nemůžu zavrhnout, je to moje krev, moje rodina a já mu pomůžu i když sám moc nemám*“. Je to tedy důkazem, že má skutečně rodina pro Romy tu nejvyšší hodnotu a to ostatní je pro mě druhotné. Když už se ale stane, že Romové někoho ze své rodiny zatratí, je to pro mě ten největší trest, kdy se jedinec ocitá na prahu totální nejistoty a pocitu samoty.

Klára Samková (2011) ve své publikaci uvádí, že odloučenost je pro Romy stavem obrovské úzkosti a samoty, který je nutí se pokusit znovu o napojení se k rodině zpět, i kdyby to mělo znamenat výrazné zhoršení jeho osobního statusu (Samková 2011:45).

Přesněji to pak vysvětluje Emília Horváthová ve své knize Cigáni na Slovensku: „*Prislušník skupiny, ktorý niekoho zo svojich úmyslne zradil, aleb osa inak ťažko prehrešil proto tradičnej morálke, musel na rozkaz vajdu⁴ skupinu opustiť. Skupina bola pre jedinca všetkým- rodinou, domovou i vlastou, ten, ktorý sa pripravil o právo byť jej členom, bol najúbohejší z úbohých, všetci ho prekliali a ani žena, s ktorou žil, nebola povinná nasledovať ho v jeho osamelej púti*“. (Horváthová 1964:327)

⁴ Vajda je zkrácená forma titulu vojvoda, jenž používat již v 15. století náčelník Cigánov Ladislav. Tento termín převzali od šlechty v jihovýchodní a střední Evropě.

Lze tedy konstatovat, že romská rodina je pro život Romů to nejzásadnější. Obecně se dává za příklad pro všechny pro ostatní národy, zejména pro její pevnou soudržnost mezi jednotlivými členy rodiny. V rodině jsou pak zásadními a přirozenými znaky především úcta a respekt k druhým, i přesto, že to majoritní společnost vnímá ze svého pohledu zvenčí odlišně. Děti jsou pro mě vším a milují je nade vše, a proto se snaží jim vždy ve všem vyhovět, čímž se často dostávají do existenčních problémů (Kaleja a Knejp 2009:101).

Je zde však potřeba zmínit, že majoritní společnost nahlíží na romskou rodinu tak, jako že zcela neplní svou funkci. Romům je hlavně vytýkáno to, že rodičovskou péči věnují převážně nejmladšímu členu rodiny a o ostatní členy se starají odlišně. To je ale zapříčiněno především strukturou a hodnotami jejich života, proto výchova romských dětí má odlišný charakter než má majoritní společnost. Majoritní společnost negativně vnímá i to, že Romové mají často nevyhovující obydlí, nechodí do práce nebo, že mají špatné hygienické návyky. Vyčítají se jim i časté patologické jevy jako alkoholismus, nebo agresivní chování. Negativně zaujímá majorita i postoj k tomu, že romská rodina má velký počet členů, dívky, že jsou těhotné v brzkém věku, nebo to, že starší sourozenci se starají o své mladší místo rodičů. Vyčítáno jim je také to, že vzdělání pro ně není zásadní, že rodiče k tomu neumí své děti motivovat a proto jim v tomto ohledu nikdo nabývá vzorem. Co se týče postavení ženy v komunitě Romů, je její povinností vést domácnost, pečovat nejen o děti, ale i o svého muže, především na ní závisí to, jak budou ostatní pohlížet na její rodinu zvenčí. Oceňována je pak u ženy hbitost a svižnost, pokud tomu tak není, je považována za lenivou a připisují se jí mužské vlastnosti „Hiňi sar murš- Je jak chlap. Muž je v roli otce spíše pasivním rodičem, výchovu nechává své na ženě, protože ji považuje k tomu předurčenou. Pokud by se stalo, že by matka v rodině zemřela, zapříčiní to rozpad celé rodiny, protože matka v romské rodině plní funkci, která je nenahraditelná (Kaleja a Knejp 2009:104-105).

4.1 Vymezení pojmu rodina

Definovat pojem rodina je značně složité, protože každý z nás na to může mít jiný pohled a proto nacházíme velké množství různých definic. Také každá vědní disciplína pohlíží na tento pojem z jiné perspektivy.

Nejvíce se mi zamlouvá to, jak charakterizuje Josef Výrost definici J. Odehnala, kde vysvětluje, že: *„rodina je jakýmsi nejuniverzálnějším socializačním činitelem, který poskytuje jedinci identifikační vzory, seznamuje ho s předpokládaným chováním pro mužskou a ženskou roli. Učí jedince reagovat žádoucím způsobem v procesu interakce a umožňuje mu praktické ověření získaných dovedností v rámci rodiny. Uplatňuje se jako regulátor chování jedince a poskytuje mu společensky žádoucí normy. Pod vlivem rodinného působení se vytváří postoj k personálnímu okolí, sobě samému i společnosti obecně“.* (Výrost 1998:304)

V antropologii je výraz rodina jedno z nejpoužívanějších termínů, i přesto, že jak jsem zmiňovala výše, není její definice jednotná. Může odkazovat jak k blízkým, tak i ke vzdáleným příbuzným, k dětem, které žijí jinde než rodiče, nebo k celé široké rodině. Co se týče typologie v rámci romských rodin, používají se tři. Je to tzv. nukleární rodina, famelija a fajta (Hirt a Jakoubek 2004:30).

4.1.1 Nukleární rodina

Za rodinou jednotku, jenž je považována za tu nejmenší je nukleární rodina. Zahrnuje celek, který se skládá z matky, otce a jejich „většinou“ neprovdaných dětí. Nukleární rodina tedy vzniká v okamžiku, kdy se párů narodí alespoň jeden potomek. Charakteristikou nukleární rodiny je to, že vyznačuje sdílením společného prostoru a domácnost, kde bydlí. Většinou se jedná o byt nebo v případě romských osad je to pak

tzv. „chyžka“⁵. V nukleární rodině může i určitý čas trávit např. synova partnerka nazývaná „mladá nevěsta“, ale to většinou jen do té doby, než spolu budou mít děti (Budilová a Jakoubek 2007:33).

Velikost nukleární rodiny určují i faktory jako dětská úmrtnost, odebrání dětí a jejich následné přesunutí do dětských domovů nebo samotný fakt dospívání jejich dětí a následný odchod za účelem vytvoření si své vlastní nukleární rodiny. Pokud z manželství nevzejdou děti, řeší se to adoptí dítěte z dětského domova, může i nastat situace, kdy se manželé rozvedou a najdou si partnera jiného a s tím znovu vytvoří nový manželský svazek, do něhož pak přivedou děti z předchozího manželství (Hirt a Jakoubek 2004:36-37).

4.1.2 Famel'ija a Fajta

Výrazem „famel'ija“ v označujeme v romské rodině příbuzenskou pospolitost, která je charakteristická třemi až pěti generacemi včetně všech přivdaných i přiženěných Romů, která má horizontální rozměr- to znamená široká, oproti tomu „fajta“ značí rod, kde je zásadní linie matky (fajta pal e daj- rod matky) i otce (fajta pal o dad- otcův rod), Jak termín famel'ija, tak i fajta označují v romštině rodinu (Hübschmannová 1999:42).

Lépe to můžeme pochopit na příkladu Tomáše Korbese (2009), který chtěl vysvětlit, co je famel'ija od obyvatele z romské osady jménem Laco, u něhož pobýval a ten odpověděl: „*Povim ci to tak. Famil'ija som ja, moji bratove, sestry, mama, ocec, prarodyče, jich braci a sestry, jich manželja a manželky, jich rodiče a jich dzeci. Ale dzeci jich dzecí ňesu familia. Například dzeci dzeci moho brata, to už ňesu familija, to už je fajta*“. Je tedy zřejmé, že Laco do famel'ije neřadí potomky dětí jeho bratra. Obecně v praxi nejsou do familije zahrnováni nejen potomci dětí bratra, ale ani potomci dětí sourozenců i prarodičů (Kobes 2009:69).

⁵ Termín, který označuje pokoj nebo chalupu, odvozeno ze slovenského „chyža“

Famel'ija tedy označuje základní komunitní jednotku, ke které se každý jedinec hlásil a identifikoval se s ní. Milena Hübschmannová dokonce uvádí, že: „při představovacím ceremonálu se člověk nelegitimoval jako „on sám“- ale uvedl se jako „*syn toho a toho, jako vnuk, bratr, švagr, zeť vyjmenováváje ty významné členy příbuzenstva, kteří byli známi (osobně či z doslechu) v širší romské pospolitosti jakožto představitelé svého rodu*“. Bez famel'ija byl člověk ztracen a nazýval by se „čoro“, což znamená na prvním místě "osiřelý", odvozeně pak "chudý". Jedinec, který se do famel'ija narodil, měl primární socializaci a to nejen od rodičů, ale i od svých sourozenců, dostávalo se mu základních znalostí a dovedností a také průpravy ke své budoucí profesi, jenž se později živil. Tyto profese pak přecházeli z otce na syna a dále z generaci na další generaci. Jednalo se o například od profese hudebnickou nebo kovářskou. Famel'ia se starala i o jedince, kteří se sami o sebe často postarat nedokázali, především se jednalo o staré lidi, kteří byli nemocní nebo jinak nesoběstační. Famel'ia dbá a dohlíží zejména na dodržování příkazů a norem, jež si komunita stanovila. Jejich následné nedodržování se pak trestá, přičemž samotným trestem už je pro Romy to, že ten, který se provinil, je hanbou celé rodiny a je poté nahlíženo tak i na celou jejich rodinu z pozice rodin jiných. Je tedy zřejmé, že vztahy mezi rodinnými příslušníky jsou v jistém smyslu něco posvátného a harmonického a takto by to mělo zůstat uchováno (Hübschmannová 1999:42-43).

5 TEORETICKÝ PŘEHLED JEDNOTLIVÝCH RITUÁLŮ

Přechodové rituály provází život jedince od narození až do jeho smrti a zároveň nám vyznačují pomyslný přechod od někud někam. Tento posun, který během svého života prožíváme, má pak zásadní význam pro naši budoucnost. Proto tyto rituály považuji za klíčové a v této kapitole budu podrobněji věnovat každému z nich. Konkrétně to bude těhotenství, porod, narození a doba před křtem, křtiny, námluvy a svatba, smrt a vartování a nakonec se budu věnovat pohřbu.

5.1 Těhotenství

Velmi časně těhotenství je úzce spjato archetypální hodnotou romských žen. Přední hodnotou dívky je pak plodnost, protože rozením dětí žena zvyšuje svou společenskou prestiž, a zároveň se zvyšuje její „společenská dospělost. V romské komunitě si chlapec, vybírá pro partnerství obvykle poctivou dívku a to zejména proto, že panenství má vysokou hodnotu jak pro rodinu manžela, tak pro celou komunitu, pokud není pana, ztrácí žena své hodnotě. Neplodné ženy mají těžký život a to zejména proto, že nikdy nebudou v komunitě respektovány tak, jak je to už žen plodných. Dříve dokonce muž mohl opustit svou ženu, pokud mu neprodila dítě, protože to dával za vinu pouze jí. Proto byla neplodná žena někdy vystavena posměchu, ale častěji byla svým okolím spíše litována (Kalela a Knejp 2009:102-103).

Pro romskou rodinu je těhotenství a vůbec narození dítěte jedinečnou významnou událostí a děti jsou chápány jako velké bohatství. Obrovských důraz se klade na období prenatálního vývoje dítěte, což znamená obrovské nároky na ženu samotnou. Ta jako nadcházející matka musí dodržovat určitá pravidla zákazů, ale i příkazů, aby byla ona i plod chráněn a porod poté probíhal bez komplikací. Těhotná žena (phari)

má zakázáno se dívat se na lidi, kteří jsou postižení a už vůbec se nesmí podívat na někoho zesnulého, z toho vyplývá, že zdravý vývoj dítěte může ohrozit návštěva hřbitova v době pohřbu, ale i mimo něj a také účast na křtinách, protože to Romové vnímají tak, že by mohlo dítě zemřít. Zakázaný je i pohled např. na hada, žábu nebo slimáka, zkrátka na vše, co je bráno jako odpudivé. Dále by se těhotná žena neměla lekat, protože by to mohlo vést k předčasnému porodu a někdy i ke smrti plodu. Pokud se tak ale stane, musí si dát pozor, aby se přitom nedotkla nějaké části svého těla, protože by to dítěti na tom místě zanechalo červenou skvrnu tzv. „jag“. Budoucí matka by se také neměla koukat ani si hrát s panenkou, protože by její dítě mohlo mít srostlé prsty, zrovna tak by si měla dávat pozor na to, aby neuhodila o větev stromu do oka, protože by se její dítě narodilo na jedno oko slepé (Mann 1994:133). Romové, označují za nebezpečný, kontakt budoucí matky hlavně se psy nebo s kočkami, (dá se všeobecně říci se zvířaty, kteří mají srst) protože vzniká obava, že pokožka dítěte poroste takovým typem srsti zvířete, jenž se matka dotkla (Hájková 2001:128).

Elena Lacková dokonce uvádí příklad, kdy se o gravidní ženu staraly starší ženy, a dávali pozor na dodržování pravidel, a když těhotná dotkla kočky nebo psa, ostatní na ni volali „nedotýkej se toho, porodíš zrůdu!“ (Lacková 1997:50). Těhotná se nesmí podívat ani na zajíce, protože existuje představa, že by dítě mohlo mít zaječí pysk, při pohledu na oheň se nesmí těhotná dotknout svého těla, protože by na tom místě zůstal dítěti znak, nesmí si ani sedat na kládu, v které je zaseknutá sekera, protože by pak měla těžký porod. To vše vychází z principu similární magie⁶, obecně to lze vysvětlit tak, že to co nastávající matka uvidí, může přenést na své dítě (Horváthová 1964:335).

⁶ Termín similární označuje podobu, jde tedy o tzv. magii podobnosti

Existuje i řada zvyků, které se váží ke stravování gravidní ženy. U některých skupin Romů, můžeme ale také nalézt určitá omezení týkající se stravy. Například by těhotná žena neměla příliš konzumovat mléko a maso, aby nebylo dítě nemocné a také by neměla jíst mnoho kyselých potravin, aby se nenarodilo zlé dítě. Ale všeobecně by těhotná žena měla jíst vše, na co má chuť (včetně alkoholu a cigaret) a nesmí být nijak omezována. Pokud jde těhotná k někomu na návštěvu, musí přijmout nabízené jídlo, jinak by se jí neustále objevovalo před očima, dostala by teplotu, nemohla spát a to vše by trvalo do té doby, dokud by k nabízenému jídlu alespoň nepřivoněla nebo ho nesnědla, pokud by se tak nestalo, vedlo by to až k potratu (Hájková 2001:128).

Elena Lacková uvádí příklad, kdy těhotnou ženu procházející osadou pozvala k jídlu žena, která s ní a její rodinou neměla přátelský vztah, ale zakřičela na ni „Av te cha!“- „pojď jíst!“. A to i přesto, že spolu normálně nemluvili, hospodyně jí pozvala k jídlu, aby uspokojila její těhotenské chutě. Tím vlastně dodržela pravidlo, které mezi sebou Romové ohledně stravovacích zvyků během těhotenství mají. Každá matka touží po tom, aby se jí narodilo zdravé a krásné dítě. Proto by se měla dívat na samé hezké věci, hlavně být veselá, často si zpívat a mít celkově pořád dobrou náladu. Především by se měla vyvarovat prostým slovům, nadávkám a neměla by někoho proklínat. Muži a tchýni těhotné domlouvali ostatní: „Budte k ní hodní, ať se narodí hodný člověk“. Jelikož romské ženy byly každou chvíli těhotné, spíše se jim poté říkávalo: „Nauč se odpouštět“. (Lacková 1997:50)

Dále je zde důležité zmínit, že v době těhotenství nenosily ženy zástěry, pásky a na krku žádné náhrdelníky, řetízky, korále apod., protože by se dítěti mohla okolo krku zamotat pupeční šňůra a udusilo by se (Davidová 1995:127).

Těhotné ženy, jsou vždy velmi zvědavé, zda se jim do rodiny narodí holčička nebo chlapec. Jako prvorozený byl vždy více chtěný syn, a to zejména proto, že chlapec by od rodičů neodešel a až budou staří, pečoval by o ně, zatímco dívky odejdou z domu za mužem. Pohlaví budoucího dítěte se snažili předpovídat podle charakteristických znaků tvaru břicha těhotné ženy. Pokud žena měla kulaté břicho, velké bolesti pod břichem a pohyb plodu se klonil více k levé straně, žena měla čekat dívku, pokud měla ovšem bolesti i v kříži, při těhotenství jí bolely zuby, plod se pohyboval po pravé straně a tvar břicha byl špičatý, čekala chlapce (Mann 1994:133). V naší majoritní společnosti se také traduje, že pokud má žena špičaté břicho bude mít chlapce, a pokud kulaté bude mít děvče, proto si myslím, že některé charakteristiky nejsou pouze záležitostí romské kultury.

E. Horváthová informuje ještě o dalších zvycích spojených s určením pohlaví *„Pohlavie dieťaťa určujú pomocou slepačej prsnej kosti, ktorú ťahajú dve tehotné ženy, každá smerom k sebe. Ktoej sa odlomí väčší kus, bude mať chlapca. Na syna ukazuje aj zhrubnutá ťľakavá tvár, kým budúci matka dcery zosilnie v bokoch, tvár sa jej zaokrúhľí a zostáva pekná. Inde zase zmeny v tvári vysvetľujú opacne“*. Zajímavá je pověra, že pokud se ženě v noci zdá o ještěrce, narodí se jí dcera, když se jí ale ve snu omotá had okolo pasu nebo jí dokonce uštkne, pak se narodí syn (Horváthová 1964:336).

Žena v době těhotenství, vykonává převážně stejné práce jako předtím, to znamená, že se stará především o chod domácnosti. Existuje pověra, že pokud by tak nečinila, měla by pak těžký porod. Omezená se spíše ve společenském životě. Sluší se, aby těhotná žena chodila do společností co nejméně, a pokud se tak stane, mělo by to být v doprovodu alespoň matky nebo manžela. Známé jsou také praktiky, které měly zaručit potrat při nechtěném těhotenství. Patří sem koupel ve vařící vodě se solí, zdvihání těžkých věcí, pokládání těžkého kamene na břicho nebo

dokonce může potrat vyvolat i odvar z bylin a koření, jenž zakope na čtrnáct dní do země a poté konzumuje (Hájková 2001:129).

5.2 Porod, narození dítěte a doba před křtem

V dnešní době je už běžné, že romské ženy rodí v porodnici, ale dříve tomu tak nebylo. Porod u romských totiž probíhal doma, bylo to totiž zvykem. Skoro v každé vesnici bydlela „phuri daj“- porodní bába, která pomáhala těhotné. V některých osadách byla vážená a spoléhali na ni, jinde zase byla považována za nečistou a to včetně všech předmětů, kterých se během porodu dotkla. Takové předměty se již dále nesměli používat (Horváthová 1964:336).

Když těhotná žena začala pociťovat porodní bolesti, ženy jí položili na zem a sundali jí všechny ozdoby, jinak by to zapříčinilo problémy při samotném porodu. Při porodu byl podáván rodičce alkohol na zmírnění bolesti a obličej omýván svčenou vodou. Placenta se pak zakopala do země spolu s ostatními předměty. V některých případech se nechávala pupeční šňůra pro štěstí (Hájková 2001:129). Emília Horváthová uvádí příklad, kdy byla pupeční šňůra po porodu uschována, a v sedmi letech dali dítěti, aby ho rozvázalo, což měla mít za účel to, aby dítě bylo šikovné. Matka se pak sedm dní nesměla česat, jinak by dítě zemřelo (Horváthová 1964:336).

Jako obřadní byla brána první koupel dítěte, do které byly vhazovány peníze, aby bylo dítě bohaté, běžné také bylo, že novorozence na malou chvílku drželi nad ohněm, což mělo zaručit očistu a dočasnou ochranu (Lázničková 1999:56-57). Aby dítě bylo zdravé a silné a odolné vůči zimě, bylo vykoupáno ve studené vodě a natřeno husí mastí, aby netrpělo nikdy v životě hlady, dávalo se mu do ruky krajíc chleba (Horváthová 1964:336).

Žena nesmí po porodu určitou dobu vycházet z domu, vařit ani se dívat do zrcadla, prý by totiž popraskalo. Do jednoho roku pak nesmí své dítě ostříhat (ani vlasy ani nehty), aby dítě nebylo nemocné, nesmí si hrát s panenkou ani koukat do zrcadla. Období vánočních svátku je považováno za šťastné dny k narození dítěte, naopak nešťastnými dny jsou dle Romů pondělí a pátek ale také dny, kdy někdo zemřel. Pokud některé z žen po porodu zemřelo dítě a nebylo pokřtěné, pohřbívalo se na okraji hřbitova bez obřadu, když zemřela při porodu matka i s dítětem, pochovali je ostatní společně a dítě jí v rakvi položili mezi nohy (Hájková 2001:129-131).

K tématu porodu, narození dítěte a dobou před samotným křtem se velmi specifickým způsobem vyjádřil novinář Gejza Demeter, který říká, že romské matky by měli do tří dnů od porodu být doma, protože dítě se očišťuje od světa, z kterého přišlo, a mají nad ní tedy moc zlé síly. „Nejpozději třetího dne mu musí zavázat na zápěstí šňůrku nebo nit, červenou, černou, zelenou, jenom ne bílou, protože bílá je barva smrti. Duchové uvidí šňůrku, pochopí, že to je živý člověk a dají mu pokoj“. Červená šňůrka má dítě chránit před uhranutím, protože přitáhne pozornost na sebe a ne na dítě, tak na ně nemůže již padnout uhranutí (Hübschmannová 1998:116).

Samotné uhranutí je projevem magického myšlení a je součástí romských životů. Většinou lze uhranout pohledem, kdy samotným pohledem je přenesena na oběť zlá síla. Tomuto obyčeji se říká „zoč“. „Dotyčné osobě se „stane z očí“ nebo mu „přijde z očí“, od toho pak zkrácený název „zoč“, „zoči“. Uhranout lze špatnou myšlenkou (závistí), chválou nebo třeba přílišnou pozorností. Zasáhnout to může jak člověka, zvíře tak dokonce i rostlinu, ale nejvíce jsou ohrožené nepokřtění novorozenci. Jako hlavní příznaky jsou pak náhlá slabost, nevolnost, ospalost doprovázená zimnicí. U dětí to bývá často horečka a nechutenství k jídlu. Další znaky u malého dítěte může být těžký dech,

zmodralý krk nebo nafouklé břicho. Aby se dalo uhranuté dítě vyléčit, je potřeba obstarat hrníček s vařící vodou, do kterého se házeli obráceným nožem žhavé dřevěné uhlíky v předem určeném počtu a při každém z nich, bylo nutností se požehnat. Dítě bylo uhranuto právě tolikrát, kolik kleslo uhlíků ke dnu. Druhou možností je pak to, že se používá studená namísto horké a místo uhlíků sirky a místo hrnce jen sklenice. Počty sirek se pohybují v rozmezí od tří do dvanácti, kdy se každá sirka postupně vypaluje, přičemž je důležité to, že by se měla odpalovat vzájemně jedna od druhé. Poté se hodí všechny do vody, a pokud klesnou všechny na dno, je dotyčný uhranutý. Léčba uhranutí má však mnohem více variant, které se liší podle lokalit. Je důležité rozlišit, kdo tento rituál vykonává. Někdo to totiž bývá sám uhranutý, ale ve většině případů to vykonává starší zkušená žena. K zbavování se uhranutí slouží ohnivá voda (voda s uhlíky), kterou se potírají uhranutému různá místa na těle, kde „Účelem léčby je očistit jedince od zlé síly pomocí uhlíkové vody.“ Uhranutý se musí nejprve z nádoby, která obsahuje uhlíkovou vodu napít, posléze si v ní namočí prsty a pokřičuje se s nimi, poté se uhlíková voda vylije před nebo na práh domu a léčba se završí spánkem, kde spánek je zárukou toho, že všechny příznaky uhranutí odezní a uhranutý se pak probudí čistý. Proti uhranutí se lze chránit též nošením částí oblečení naruby (princip otáčení, jak tomu bylo i u uhlíků) nebo pokládání barevných fátorů před vchodové dveře (Jakoubek a Poduška 2003:111-118).

Elena Lacková uvádí ve své knize příklad konkrétního uhranutí: *„Když byly mojí Máně dva roky, uhranuli mi ji, že z toho div neumřela. Přišel k nám mužův strýc Franc a povídá: „Bože sladký, spravedlivý, jak to, že na světě existuje takhle krásné dítě?“ Chvilku poseděl, díval se na Máňu a pak odešel. Za chvíli začala Máňa plakat. Plakala a plakala a nebyla k utišení. Vzala jsem jí do náručí, nosila jsem jí po světnici, zpívala jsem jí, ale holka pořád jen brečela a tiskla mi hlavičku na krk. „Nejspíš je uhranutá“, napomenula mě tchýně. „Víš, že z toho může mít smrt?“ Pak vzala hrníček s vodou, vybrala z plotny na pokličku devět řeřavých uhlíků*

a obráceným nožem je naházela do vody. Máňa brečela, až se zalykala, už byla úplně modrá. Uhlíky začaly jeden po druhém klesat ke dnu. Potom umyla Máňu tou jagalo paňi - vodou, do které naházela uhličky. Umyla ji očička, pusinku, spánky, pod paždíčkem a nožičky. Zbytek vody stříkla na panty u dveří a do rohů světnice. Přitom něco zaříkala. Za dvě minuty Máňa usnula, spala jako zabitá, a když se probudila, nic jí nebylo. Uhranul jí Franc. Ne schválně, Franc byl hodný člověk. Ale jak se mu líbila, zadíval se na ni takovým pohledem, že se jí udělalo špatně.“ (Lacková 1997:48-49)

Traduje se, že dokud není dítě pokřtěné, chce jej ukradnout bosorka, čarodějnice nebo tzv. „sladká máma“ (gul’i daj) a místo něj podstrčit své zlé dítě, které je na pohled stejné, ale neroste, jelikož je vycpané slámou. Na ochranu dítěte se používají železné předměty, které se položí pod jeho hlavičku, (hřebínek nebo nůžky), protože chrání před těmito nečistými silami. Pokud by však bylo dítě vyměněno (může se stát v době, kdy matka u dítěte není), musí ho matka odnést na hnojiště a mlátit do něho tak dlouho, dokud jí sladká máma neuslyší a nepřijde dítě vrátit. K ochraně novorozeněte sloužilo také „aver nav“ (druhé, jiné jméno), které chránilo dítě před nemocemi, které také pocházejí z nečistého světa, kdy nemoc má spadeno na malé děti, protože jsou slabé a bezmocné. Romské jméno dostává dítě až později, do té doby mu říkají Čhavoro „děťátko“ (Hájková 2001:130).

Pokud se narodilo do rodiny dítě, které bylo světlejší pleti, považovalo se to za štěstí. Dívka takto narozená byla považována na krásnou a označována jako „papin“- husa, což má pro Romy zcela opačný význam než pro nás, byla to pro ně lichotka, protože se tímto slovem vyjadřovala jejich bělost. Ty, kteří se ale narodili naopak s více tmavou pletí, než bylo u Romů běžné, nečekala je prý dobrá budoucnost (Lázničková 1999:57). Často se dávali dítěti i přezdívky podle vnějších znaků jako třeba Lulud’a (Kvítek), Mačo (Ryba), Šuki (Hubená). Přezdívky

jsou pro Romy velmi důležité, považují je dokonce za svá skutečná jména, důležité je, že se mezi sebou takto znají a sami se přezdívkami označují. U žen je to třeba Pujka (kuřátko), Krumpja (brambora) u mužů pak třeba Pujó (kuře), Cukrenko atd. Romové často ani oficiální křestní jména uvedená v občanském průkazu a matrikách neznají (Davidová 1995: 118).

Za ochranný prostředek proti veškerým zlým silám lze též považovat světlo, naopak se nepokřtěné dítě nesmí nechávat ve tmě, jak uvádí blíže Arne B. Mann: „*v Kremnici nechávají v miesnosti, kde je nepokřtené dieťa stále rozvietené svetlo, „aby ho zlý duch neukradol“, v súčasnosti sa na ochranu využíva aj svätená voda, ihned po príchode z porodnice dajú z nej dieťaťu trochu napít“.* (Mann 2003: 88-89)

Romské matky se dříve o své novorozeně velmi staraly, pečovaly, a to tak, že ho několikrát denně masírovali, aby nebylo ztrnulé, matka dítě postříkala mlékem a postupně mu masírovala ruce, nohy a zbytek těla. Zároveň s ním cvičila a to tak, že mu střídavě natahovala a skrčovala ručičky a nožičky. Charakteristické je u Romů to, že narozené miminko cítí neustálý zájem rodiny a necítí se samo. Pořád ho někdo nosí, dotýká se ho, zpívá mu, jednoduše je na něho upjatá obrovská pozornost a je středem zájmu, nejsou zvyklé na samotu (Hübschmannová 1998:117).

5.3 Křtiny

Křtiny neboli „boňa“ jsou pro Romy významným magickým rituálem, který je nedílnou součástí jejich života a bývá označován za jeden z nejdůležitějších vůbec. Křtiny jsou tedy jakýmsi symbolem přijetí dítěte „z jiného světa, do světa lidského. Tento obřad by měl ochraňovat novorozence před působením negativních vlivů z vnějšího světa a hlavně mu zajistit to, aby byl po celý život zdravý. Dá říci, že takřka každé romské dítě procházelo rituálem křtu. Samotný křest však plní několik funkcí, kde jednou z nich je příslušenství k určité církvi, což ale hraje u Romů

samotných jen velmi malou roli, protože křest jako symbolické přijetí do obce věřících nemá pro ně téměř žádný význam. Jako další funkce je tu pak přijetí jedince do společnosti, ale ani tento faktor nemá pro Romy skoro žádný význam. Tudíž i pojmenování dítěte při křtu je čistě symbolickou záležitostí a Romové si jej často ani nepomatuji. Jako klíčová funkce samotného křtu je ovšem ochrana, a konkrétně pak proti zlým silám z jiného světa. Ve chvíli, kdy je dítě v kostele pokřtěno, ztrácí nad ním veškeré negativní síly veškerou svou moc a už je pouze pod ochranou Boha. „Od chvíle křtu je člověk trvale na druhé straně, pod ochrannými „křídly božími“. Je odloučen od dřívějšího profánního nebo nečistého světa a posvěcen svěcenou vodou. Tím nabývá nové vlastnosti a je symbolicky očištěno“. Dítě by se mělo nechat křtít okolo šestého měsíce po narození, pokud je to výrazněji déle (více jak rok), začnou to Romové vnímat jako něco nepřírozeného a začínají se zajímat o důvody, proč je dítě stále nepokřtěné (Hájská 2004:13-15).

Nedílnou a zároveň důležitou součástí křtin je přítomnost kmotra, kmotry nebo případně obou, kde je ale podmínka, že každý musí být různého pohlaví, bez toho by křest nemohl proběhnout. Důležité je, aby však rodina pečlivě zvážila, koho požádá o kmotrovství svého dítěte, protože bude svým způsobem brán jako blízký člen rodiny. Pokud se jedná o mladý pár, rozhodují o kmotrech většinou jejich rodiče, pokud s nimi žijí ve společné domácnosti. Jako obrovskou urážku cítí Romové to, pokud je někomu nabídnuto kmotrovství o on ho nepřijme. Oficiální jméno pak dostává dítě většinou po nějakém ze svých kmotrů. Ve většině případů jsou kmotra a kmotr buďto v příbuzenském (sestra a bratr) nebo v blízkém vztahu (snoubenka a snoubenec), ale není to nutnou podmínkou (Hirt a Jakoubek 2004: 252-260).

Může se také stát, že Romové nechají své dítě pokřtít u církve jiného vyznání, než ke kterému se rodina řadí. Existují totiž faráři, kteří nechtějí pokřtít dítě nesezdanému páru, záleží vždy na samotném faráři.

Romům se vyčítá, že nejsou pravými křesťany, protože neznají věrouku a nechodí běžně do kostela. Faráři se za křest platí, pokud je částka pro některé Romy, kteří na tom nejsou finančně dobře vysoká, mohou si nechat dítě pokřtít u jiné církve či farnosti, ale důležité je, aby bylo křtěné (Hájská 2004:15).

Dříve si Romové vybírali jako své kmotry „gadže“ z řad bohatých sedláků a to zejména proto, že pokud by se rodičům dítěte něco stalo, bylo o něj dobře postaráno, když rodina trpěla hlady, jejich kmotřenec jim pomohl. Samozřejmě také dostali od kmotra většinou hodnotnější dar, než ten, jenž dali dítěti oni sami. Důvody, proč si vybírali tyto opatrovníky svého dítěte, byly tedy ekonomické (Hirt a Jakoubek 2004:266-267).

Před tím, než se rodina vydá s dítětem ke křestnímu obřadu, kmotra dítěti podvázala šňůrkou košili a do vzniklého jakéhosi uzlíku nasypala trochu soli, kmotra „kirvi“ by měla také dát děťátku do peřinky něco peněz, a pokud je to děvčátko měla by jí darovat náušnice, a když chlapec pak hodinky. Naopak kmotr měl zajistit pohoštění. Jsou známi případy, zejména z romských osad, kdy se zachoval zvyk, vzájemného si pití z dlaní u kmotra a kmotry, při čemž pronášejí „bud' mi dobrým kmotrem“. (Hájková 2001:131)

Při samotném obřadu v kostele, drží kmotr na rukách dítě, které zastupuje, vedle něho stojí kmotra. Přislíbí pak před knězem, že budou dítěti vždy opatrovníky, pečovateli a tento slib pak je posvěcen obřadníkem, jenž tento významný sociální akt stvrzuje posvěcenými předměty. Na základě slibu, jenž má magický význam, vznikne mezi kmotrem a kmotřencem velmi a blízké a úzké pouto, které je spojuje celý život. Musím také poznamenat, že kmotrovi se vykává, tím mu ostatní projevují svou úctu, nejen rodiče ale také sám kmotřenec musí svému kmotrovi vykat (Jakoubek a Hirt 2004:252-253). Vykání je jakási zábrana proti neslušnému chování a hádkám.

Obvykle po křtinách následuje obrovská hostina, jako výraz úcty a poděkování kmotrům svého dítěte. Hosté přinášejí různé dary nebo peníze, důležité je upozornit na to, že Romové křtiny berou jako prestižní záležitost a proto si někteří z nich na dary půjčují peníze nebo ti, kteří jsou méně majetní ať už hosté nebo samotní rodiče se raději zadluží, než aby měli všude ostudu, že neuměli oslavit křtiny. Každý host, který předá dar, se nad dítětem skloní a pronese požehnání. Bývá zvykem dávat děťátku vedle peřinky nebo do ruky předmět, symbolizující jeho budoucí život a povolání, tam kde byla rodina kovářská, se dávalo kovářské náčiní, v rodině hudebníků smyčec a u holčiček obvykle vařečka (Balabánová 2008:37).

Zajímavým zvykem, které je ale jen zřídka viděný je zdvih dítěte ze země na stůl. Konkrétně se dodržuje v některých lokalitách okolí Svídníka. Probíhá tak, že otec položí dítě na zem, a když ho zdvihá a pokládá zpět na stůl, pronáší tuto větu „Jak tuke opre te džal („ať ti stoupá“). Cílem tohoto zvyku je uvědomění a připomenutí toho, odkud člověk vzešel, že má zůstat vždy skromný, pokorný, jedině tak se může dostat s požehnáním Božím „nahoru“ k ničemu lepšímu a vyššímu ⁷.

Emília Horváthová poukazuje při křtinách na důležité aspekty, jedním z nich je ten, že před odchodem do kostela se sejde rodina i s kmotry v domě rodičů dítěte, kde jsou pohoštěni chlebem a pálenkou, z níž pak do postele dítěte, nechá otec kápnout tři kapky, přičemž pronáší tato slova: „*Jedna a dve sú tri, bud' chlapče šťastný. Boli tu tri Urmy, úrobili ťa krásným. Dobře pite, pite, dnes som hostiteľom*“. Poté matka z chleba odtně tři kusy a říká: „*Boli tu tri urmy, urobili ťa pekným. Pekným ťa urobili chlapec, zdravým ťa urobili chlapec. Dobře jedzte, jedzte teraz, som hostiteľova žena*“. Hned poté nejstarší žena, která je v domě, položí dítě na zem, okolo něho vyhrabe dřevěnou lžící jakýsi křížek a přitom pronáší:

⁷ Baptism. Rombase [online]. 2002 [cit. 2013-10-15]. Dostupné z: <http://ling.uni-graz.at/~rombase/cgi-bin/art.cgi?src=data/ethn/cerem/baptism.en.xml>

„ Ako táto zem bud' silný, ako ona šťastný. Nech, ťa neboli srdce, bud' veselý jako vták“. Pak hodí do kříže trochu popela z uhlíků a pokračuje: „ Falošné oči čo ťa vidia, nech skoro zahynú. Tvoj otec, matka spia, musíš byť ticho, bud' veľký a prospivej, bud' pre boha a nie pre čerta“. (Horváthová 1964:337-338)

Jak tedy můžeme vidět, popel má v tomto případě roli ochranou a má zažehnat od nemoci, démonů, zkrátka od všech zlých sil, které mohou nekřtěné dítě napadnout, proto je vždy důležité provést nějaký rituál, který bude do doby křtin dítě ochraňovat.

Autorka dále uvádí, že před odchodem do kostela se dítě vykoupe, zabalí do čisté pleny a po odchodu ženy, které zůstali doma, vodu vylijí do dutého stromu, což má symbolizovat dobrý růst dítěte. Důležitá jsou zejména kmotrova slova, jenž pronáší ve čtyřech koutech, na které postupně pokládá i dítě a říká při tom: *„Kľudne tu spi, boh nech ťa chrání od zlého, na miesto, kde bývá obvykle oheň položí též dítě a pronese „Ako je tu teplo, nech ti dá boh tepla“.* Oheň, stejně tak jako voda je symbolem ochrany. Poté všichni dítě políbí, aby mu byl dán dlouhý život (Horváthová 1964:338-339).

Je tedy důležité si říci, že Romové křtí děti zejména proto, aby je chránili od temných sil, důvodem ve většině případů tedy není to, že chtějí být členy nějakého církevního vyznání, to je pro ně nepodstatné, oni křty praktikuje z hlediska jejich víry v něco zlého, i když to mohou být pouze pověry, oni se jich bojí a věří v ně, a proto považují křest jako jediný, všemi uznávaný platný magický rituál, jenž jejich dítě definitivně odloučí od světa, v němž se vyskytují zlé síly.

5.4 Námluvy a Svatba

„Bijav“, tak se nazývá romsky svatba, která je obrovskou radostnou událostí nejen pro samotné nastávající, ale i pro jejich příbuzné. Než ale k samotné svatbě vůbec dojde, musí jí předcházet „mangavipen“-námluvy. Při výběru nevěsty se často přihlíželo k barvě pleti, ta, která se vyznačovala světlejší barvou, byla považována za vhodnou. Rodina často vybírala ženicha podle pověsti jeho rodiny, řemesla a také jmění, velmi žádaným ženichem se stával hudebník. Otázka výběru ženicha se začala řešit až v době, kdy se s romského děvčátka stávala „čhaj“- dívka, což bylo po první menstruaci. Bývalo zvykem, že první žena, která přišla na to, že má dívka poprvé menstruaci, byla povinná jí dát takovou facku, aby měla do zbytku dne červenou tvář, to mělo zaručit dívce krásu a dlouhý život. Dívka bývala v tomto období hlídána rodiči, aby nedošlo k zneuctění (Hájková 2001:132).

Výběr partnerů závisel tedy většinou na rodině. Místem, domluvy zasnub, byly často poutě, nebo nějaké společenské akce, kde se rodiny setkávali, povídali si a navazovali přátelské vztahy, zároveň to byla místa, kde se budoucí partneři většinou poprvé střetli a jeden druhého pozorovali. Bylo běžné, že dříve Romové zasnubovali své děti v brzkém věku a to zejména proto, aby zachovali a navázali na rodinné tradice a aby nedošlo k jejich porušení (Lázničková 1999:55).

Pro Romy je charakteristická příslušnost ke stejné skupině, proto bylo zcela nemorální a neakceptovatelné, aby si dívka vybrala chlapce, který byl „necikán“. Když měl chlapec o dívku zájem, hledal často pomoc v magických praktikách. Lásku dívky mohl získat tím, že se jí dotkl kapsičkou, v které měl zašitou a ukrytou usušenou žábu, někdy stačilo, když nosil vlas dívky, kterou chtěl získat v kapse, jindy si nechal zašít čtyřlístek do některé části oblečené, které nosil. Mohlo se také stát, že vyvolená chlapce již byla zadaná a v tom případě existovaly způsoby, jak toto pouto zničit a to tak, že se pod nohy jí hodil kus svých vlasů. Láska

mezi dvěma lidmi se dala zničit i vhozením hlíny mezi ně, kterou dotyčná osoba musela v noci vzít z některého hrobu, jinde se zase uvádí, že to měla být hlína z devíti nebo dvanácti (Horváthová 1964:330-331). Podobně také fungovalo to, pokud se pes a kočka polili studenou vodou, přičemž se potom zamilovaní budou k sobě chovat stejně jako tato zvířata (Hájková 2001:132).

Když o chlapce usilovala dívka, ustříhla mu kus límce nebo šňůrky z nohavic a trnem pak připevnila do komína. *„Tak ako plameň rozhavoval handričku aj srdce mládenca malo horieť za dievčatom“*. Další možností pak bylo spálit křídlo netopýra a to co z něj zbyde zamíchat dotyčnému do pití. Jeho srdce by pak za ní měl létat stejně tak, jako létá netopýr. Pokud jeden z partnerů považoval svůj vztah k tomu druhému za nežádoucí, mohl si pomoci také na základě některých magických prostředků. Pokud chtěl chlapec zapomenout na nějakou dívku, měl nosit naruby alespoň některou část svého oblečení, dívka si zase měla nabrat vodu do nějaké nádoby a před východem slunce si jí na hlavu vylít (Horváthová 1964:330-331).

Dříve byly u Romů námluvy (či zasnuby) tradičním způsobem uzavírání sňatků, to znamená, že neuzavírali manželství tzv. úředním sňatkem, jak tomu je většinou dnes. V průběhu 18. století k tomu byly dokonce nuceni pod hrozbou nejrůznějších trestů, ale ani to je nedonutilo k tomu, aby tato nařízení dodržovali. Uzavírali tedy manželský svazek pouze na základě obřadu „mangavipen“, kde spojil pár většinou otec ženicha nebo kmostr, ten vyprosil od rodičů dcera a provedl obřad. Ten, byl zcela prostý v tom, že obřadníkem byla páru svázana překřížená zápěstí ozdobným červeným šátkem a do dlaní bylo nalito víno, které si pak museli vzájemně vypít. Od této chvíle bylo na ně nahlíženo jako na manželé, kteří spolu mohou žít a plodit děti. Otec měl rozhodující slovo při vybírání životního partnera. Pokud si však syn nebo dcera vybrali sami partnera a rodiče jim to nechválili, řešilo se to útekem k příbuzným, kde

mohli nějaký čas žít a kam si pro ně následně museli rodiče přijet. Většinou už pak tento pár nemusel procházet „mangavipen“, protože útěk zapříčinil, že se na mě začalo pohlížet jako na manželé. Za zmínku stojí také to, že ještě dnes u některých olašských můžeme setkat s tzv. koupí nevěsty, jejíž podoba má formu smlouvy mezi otcem nevěsty a ženicha. Důležitými kritérii jsou zde věk nevěsty, vzhled nebo postavení rodiny. Pokud rodiče jsou proti spojení svých dětí, dochází k tzv. únosu nevěsty, se souhlasem dívky jí chlapec unese, schová, poté začnou rodiče mezi sebou vyjednávat, pokud z toho nevzejde vzájemná dohoda, bude následovat finanční pokuta a muže to dojít i k soudu (Lázničková 1999:53-56).

Dříve vstupovali do „manželství“ (v tomto případě manželství bráno jako mangavipen) dívky kolem patnáctého roku a chlapec byl o několik let starší, osmnácti-letá dívka byla v tomto ohledu romskou společností považována již za starou. Nízký věk dívek měl ale značný vliv na nestálost tohoto způsobu manželství (Horváthová 1964:331).

Emília Horváthové ve svém knize Cigáni na Slovensku mluví o mangavipen jako o obřadu, který se konal v létě, často vzdáleně od nejbližších obcí, aby zde mohla probíhat dlouhá a nerušená zábava. Samotný obřad započal tím, že si oba snoubenci stoupli na červené plátno či šátek, podali si ruce a vajda pak jim pak žehnal. Důležitý je zde ale symbol chleba a soli, což je zvyk, který již dříve znali a dodržovali. (Horváthová 1964:333)

Odlišným způsobem pak popisuje průběh „mangavipen“ Arne Mann, kdy do domu nevěsty přichází ženich společně se svými rodiči, sourozenci a dalšími členy rodiny (počet členů nebývá větší než deset), kde je čeká nevěsta se svou rodinou, která je pohostí. V jednotlivých lokalitách se liší název pro obřadníka, někde se nazývá „starší“ jinde zase starosta. Role obřadníka může připadnout i otci ženicha, starší bratr otce

a výjimečně i otec nebo bratr nevěsty. Za důležité považuji zde uvést zcela zvláštní symboliku obřadu, která je vyjadřována metaforickou formou: „V Trebišově sa „mladej“ spýtali: Phusa abo šenos? („Slama alebo seno?“)- ak odpovedala Phusa (sláma) znamenalo to odmietnutie, odpoveď Šenos! (seno) vyjadřovalo súhlas. Tento obyčaj zaznamenala aj H. Ulbriková v Krásnohorskom Podhradí, avšak odpoveď „slama“ uviedla ako prejav súhlasu a odpoveď „seno“ jako odmietnutie, čo vysvětlila tak, že slama se používala ako výstuž do postele a dievča tým vajadřilo súhlas s intimným zblížením, kým seno sa nachádzelo na lúkách a dievča svojou odpoveďou posielalo mládenca práve tam“. (Mann 1996:48)

Jak je tedy vidět, u romské společnosti jsou námluvy brány jako manželský svazek, který plní veškeré funkce manželství, stejně tak jako svazek u majoritní společnosti. Církevní nebo občanský sňatek berou Romové už jen jako formalitu, jenž vyžaduje majoritní společnost a proto po nějakém čase, někdy i následně po „mangavipen“ uspořádají Romové oficiální svatbu. Z tohoto hlediska si myslím, že je romský život zajímavý a úplně odlišný než ten náš. Mají úplně jinak postavené priority než neromská společnost.

Co se týká svatby (bijav), tak ta se od té majoritní v základních rysech téměř neliší. Romská svatba bývá zpravidla velkolepá, jen málo kdy bývá skromná. Rodiny se společně dělí o finanční náklady svatby a zrovna tak o obstarávání svatební hostiny. Dříve bylo zvykem, že svatba se konala pouze za přítomnosti příbuzných obou rodin, dnes už toto nebývá pravidlem, protože na romské svatby jsou zvány i přátelé, známí a dokonce i neromové. Vždy záleží na konkrétní rodině, koho chce na svatbu pozvat. Nikdy ale nesmí chybět kmotři obou snoubenců, protože jsou nedílnou součástí a plní ochranou funkci. Kmotři jsou zváni samotnými snoubenci, nejdříve kmotři nevěsty a poté ženicha. Jako svatební dny bývají nejčastěji vybírány pátky a soboty (Hájková 2001:133). Majoritní společnost jak dříve, tak i dnes vnímá romské děti

jako nemanželské do té doby, dokud neproběhne sňatek na radnici nebo v kostele. Je to zejména proto, že děti, které jsou narozeny před oficiální „neromskou“ svatbou nesou příjmení po matce a jejich sourozenci, kteří se narodí po společensky uznávaném svatebním obřadu, nesou jméno po otci⁸.

V den svatby se sejde většina svatebčanů v domě nevěsty, kde sehraje důležitou roli „phuro dad“- dědeček. Při samotném svatebním obřadu je totiž pověřen tím, aby požádal rodiče o nevěstu a ženicha a poprosit je jejich jménem za odpuštění. Ještě před samotným obřadem pak nalévá svatebčanům víno a nabízí všem přítomným občerstvení. Na svatební hostině pak pronese slavnostní přípitek a popřeje manželům. Průběh romské svatby se nějak neliší od majoritní, to znamená, že nevěsta je oděna v bílých šatech, v rukách nese svatební kytici a při obřadu si partneři navzájem vyměňují prstýnky, které ale pro Romy nemají konkrétní význam, jako pro majoritní společnost, která vnímá svatební prsteny jako něco, co manžely spojuje, je to tedy důležitý symbol manželství a téměř každý ho nosí. Romové si často samotné svatební prstýnky ani nekupují, ale pouze si je vypůjčují, pokud si je ale zakoupí, většinou je nenosí, protože pro ně nejsou důležité. Romové převzali od majoritní společnosti mnoho zvyků, například je to přenášení přes práh nebo zametání střepeů (Hájková 2001:133).

Romové plno zvyků přejímají od jiných společenstvích například nejuvýchodnější část Slovenska je osídlená rusínskou komunitní menšinou a právě od nich Romové převzali zvyk v podobě rozlití kbelíku vody na zem, kterou pak manželé pomocí hadru musí společně utřít⁹.

⁸ Wedding. Rombase [online]. 2002 [cit. 2013-10-18]. Dostupné z: <http://ling.uni-graz.at/~rombase/cgi-bin/art.cgi?src=data/ethn/cerem/wedding.en.xml>

⁹ Tamtéž

Jako důležitou a nedílnou součástí svatby je tradiční romská hudba, která je charakteristická pro tuto menšinu. První tanec nevěsty patří jejímu dědečkovi, poté tancuje nevěsta se svým otcem a s otcem ženicha a až poté věnuje tanec samotnému ženichovi. Pokud jde o svatební noc, měla zásadní význam v minulosti, při níž se ověřovala poctivost nevěsty, což následně ovlivňovalo její budoucí postavení v rodině ženicha. Bývalo také zvykem, že před sexuálním aktem muž kouřil cigaretu, do níž mu byly přibalovány chloupky z nevěstina podpaží, což mělo zajistit lásku a věrnost pro společný strávený život. Ke zrušení manželského pouta docházelo zejména pro neplodnost ženy, říká se totiž „Nane čhave, nane bacht“- Kde nejsou děti, není ani štěstí“. Úspěšné manželství bylo pro Romy takové, kde bylo hodně dětí (Hájková 2001:134).

Důvodem pro zrušení manželství mohla být také nevěra, ale jen pokud byla provedena ženou, u mužů byla většinou tolerována. Když muž nabil takového přesvědčení, že byla žena nevěrná, donutil svou ženu k přísaze u svatého kříže, popřípadě k tomu byla donucena pod nátlakem rodiny. Žena pod křížem musí přísahat, že se nedopustila nevěry a že byla věrná. Na první pohled to připomíná boží soud, jenž se často využíval ve středověku, při kterém se věřilo, že rozhodne Boží vůle, tam kde nemůže rozhodnout člověk sám. (Jakoubek a Poduška 2003:98-99).

Podrobněji to pak vysvětluje Arne Mann: *„Podezrievavý muž prinutí svoju ženu k prísaha: odehráva sa vaščinou v noci na cintoríne (Markušovce, Revúca, Žehňa) v kostole (Markušovice, Sp. Tomášovce), při kříži v obci (Abranovce), na volnom priestranstve v kolonii (Bystrany, Markušovce), alebo doma (Štrba). Žena sa vyzlečie do pol pása, rozpustí si vlasy, nesmie mať na sebe žiadne ozdoby (náušnice, sponky), pokľakne, prikríži ukazovak a prostredník na oboch rukách (Markušovice) a pti kříži alebo svatom obraze (Markušovice, Štrba) prisahá, že mužovi nebola neverná. Prísaha sa robí bez svedkov, len v Bystranoch k nej provolávali už sponetého obřadníka Rijču. Po takejto prísaha (často má*

formu klatby, ktorú žena na sebe privoláva), muž ženě uverí“. (Mann: 1989:117)

Je na místě připomenout, že jak „mangavipen, tak i bijav jsou obřady, které zavazují partnery ke společnému soužití až do konce jejich života, tak jak to vyjadřuje romská zásada: „ko kas peske lel, mi leha dživel'- „koho si vezme, s tím ať také žije¹⁰“. V dnešní době, ovlivňují romskou svatbu, jak prvky převzaté od české společnosti, tak i tradiční romské zvyky z vesnic, které však čím dále více postupně upadávají v zapomnění (Hájková 2001:133-134).

5.5 Smrt a vartování

V každé rodině zavládne obrovský smutek a stesk, pokud někdo zemře. Smrt pro všechny znamená něco neznámého a záhadného, zároveň to ale není vnímáno tak, že zemřelý už odešel. Když dojde k úmrtí někoho z blízkých, romské ženy žalostně pláčou, čím dávají najevo ostatním sousedům tuto smutnou událost. Krátce poté se scházejí sousedé k nim do domů a různými formami útěchy (polibkem, objetím) projeví pozůstalým svůj hluboký smutek nad ztrátou je člena jejich rodiny (Šišková 2001:134). Nejstarší zprávy o úmrtí Romů sepsal v letech 1775-1776 Samuel Augustini ab Hortis, kde bylo mimo jiné zmíněno, že úmrtí v rámci romského života je bráno jako něco intimního, co je člověku zvenčí skryto. Dále tam bylo zmíněno toto: „*po úmrtí blízkéj osoby nasleduje plač, nárek ženy, a muži si vytrhávají vlasy*“. O vztahu mezi životem a smrtí pak vypovídá i to, že autor v souvislosti s Romy nikdy neslyšel o sebevraždě nebo vraždě dětí (Mann 2001:109).

Pro usnadnění odchodu umírajícího na onen svět se mu z lůžka odnesou peřina s polštářem, což má za význam to, že se mu bude odcházet lépe, protože se jeho duše bude snadno oddělovat od těla.

¹⁰ Mangavipen. Rombasa [online]. 2002 [cit. 2013-10-21]. Dostupné z: <http://ling.uni-graz.at/~rombase/cgi-bin/art.cgi?src=data/ethn/cerem/affiance.cs.xml>

Ženám se pak sundávají veškeré ozdoby a nakonec se jí rozpustí a rozčešou vlasy. U umírajícího člověka se musí vždy zakrýt nebo otočit všechna zrcadla, aby dotyčného nemohl napadnout duch z jiného světa, který se podle Romů v takovém případě v zrcadle skrývá, a dá se říci, že jsou všeobecně zrcadla v době úmrtí jakousi bránou do jiného světa. Do doby řádného pohřbu se nesmí v místnosti, kde nebožtík leží větrat ani vařit (Hájková 2001:134-135).

Ihned po smrti zemřelého omyjí (pokud zemře žena, tak většinou ji upravuje muž a naopak), předměty s kterými přišel mrtvý do kontaktu (hřeben, mýdlo, břitvu), se buď omyjí a schovají do rakve nebo se po pohřbu spálí, případně zakopou. Voda, v níž mrtvého vykoupali, vylévají pozůstalý na místa, kde nikdo nechodí, aby se nemoc, kterou nebožtík měl, na někoho nepřenesla, někdy se však i zneužívala pro magické účely. Pokud nebožtík umřel s otevřenýma očima, vkládali na ně mince, což má význam ten, že si pak prý sebou nevezme ještě někoho dalšího. Zemřelému je pak dáno sváteční oblečení a je uložen do rakve. Staré oblečení se mu buďto dává do rakve (košile pod hlavu a kalhoty pod nohy) nebo se dá spálit. Starší lidé si často již během života kupovali šaty, v kterých chtěli být jednou pohřbeni. Pokud měl dotyčný na sobě nějaké šperky, tak se mu ponechávali a do rakve ještě pozůstalý vkládali další jeho oblíbené předměty jako šaty nebo zástěru, dále pak prsteny, fajfky, hodinky, cigarety, flaštičku s alkoholem, peníze, pokud byl hudebník tak třeba housle, pokud vlastnil koně tak bič. Často byla do rakve vkládána i modlitební knížka s růžencem. Mrtvého většinou pohřbívali jen v ponožkách nebo v bačkorech, důvodem bylo, že kdyby měl boty, vrátil by se nazpět. Jsou však známi i případy, kdy mrtvému boty byly dány, ale byly z nich odebrány šňůrky. To u olašských Romů tomu bylo jinak. Ti brali jako zcela nedůstojné, aby zemřelý neměl boty, i když se také báli návratu mrtvých. Doslova říkali: *„třeba dať opatkové topánky, aby ju počuli, keď ich príde navštíviť, těšíme sa, že príde domov jej duch (Tekovské Lužany)“*. Za tradiční a pro Romy charakteristický zvyk je

považováno vkládání peněz do rakve, u muže se peníze dávali do kapes a u žen do zástěr. U Romů olašských to byly často papírové peníze a k tomu na hrud' zemřelého se přidával svatý obrázek. Zdůvodňovalo se to takto: „*peniaze bude na druhom svete potrebovat' (Trebisov, Spíšské Tomášovice), aby mal čím zaplatit' při bráne (Sol'), aby ho pustili na druhý svet (Tekovské Lužiny)*“. (Mann 2001:111-112)

Pokud zemře malé dítě, obloží se rakev květinami, svatými obrázky, někde dokonce přikládají pomeranč nebo jablko a jen zcela výjimečně dají dítěti i hračku. Když postihne smrt dívku, která je odrostlejší, oblíkají jí pozůstalý často jako družičku, pokud zemře chlapec, je oblečen jako mládenec. Nastávají také situace, kdy zemře žena s ještě nenarozeným dítětem, v takovém případě je žena pohřbena i s výbavičkou pro své miminko, aby mělo na onom světě co nosit (Hájková 2001:135).

To Emília Horváthová se zase zmiňuje o tom, že valašští Romové v období kočovného způsobu jejich života, pohřbívali sami malé děti, občas i staré lidi. Pohřbili je ještě tentýž den, kdy zemřeli a to pouze tak, že vykopali hrob a do něho zesnulého rovnou položili. Dříve se i dlouho dodržoval zvyk, kdy si žena, které zemřel muž, ostříhala vlasy na krátko, v opačném případě si muž ostříhal fousy, poté se zapálila svíčka a některý z členů rodiny to musel jít oznámit faráři. Když rodina neměla rakev, býval zemřelý pokládán na slámu. Zároveň se nesmělo po dobu, kterou byl nebožtík v domě vynášet smetl z domu, protože by mohli všichni ti, kteří vyjdou z domu zemřít (Horváthová 1964:341-342).

Po nezbytných úpravách zemřelého, nastává čas vartování. Pojmem vartování se může rozumět bdění či neustálý dohled nad zemřelým členem rodiny, což je povinností, které se týká všech příslušníků příbuzenstva. Vartování provádí Romové z několika důvodů. Jako ten nejvýznamnější je zřejmě brán ten, že se sejdou z členy rodiny,

kteřé třeba dlouhá léta neviděli, ani se nenavštívili a svou bolest sdílí s nimi, aby se necítily v této smutné chvíli tak osamoceni. Rodinný příslušníci také často vartují zejména proto, aby zabezpečili mrtvému jedinci snadný přechod do posmrtného života. Důležitý význam je připisován také tomu, že tento zvyk je praktikován proto, aby vzdali zemřelému hold. Nabízí se ovšem i možnost, že Romové vartují proto, že i Ježíš byl dříve vartován. Téměř všichni Romové mají strach z toho, že se vrátí duchové zemřelých, proto se praktikuje plno zvyků a různých obřadů, aby nebyl důvod k navracení se mrtvého zpět na zem. Různými duchovními i mechanickými prostředky mu znemožňují návrat, ale také zároveň ulehčují odchod jeho duše na posmrtný život. *„Z viery v existenciu posmrtného života vychádza klut mrtvých. Jeho zmyslem bolo a je otvárať zomrelým cestu do života po smrti. Na tento účel slúžia rôzne rituály“.* (Mann 2003:27)

Vartování začíná vlastně již v okamžiku, kdy člověk zemře. Poté je vystaven v otevřené rakvi, přičemž je rakev pokládána na dvě židle. Každý kdo přijde, se rozloučí se zesnulým různě, někdo se dotkne jeho ruky, jiní ho zase políbí na čelo nebo tvář. Ti, jenž mu něco provedli, žádají v tento moment o odpuštění. Přicházejí však i nepřátelé a dlužníci, aby splatili to, co nestihli. Často pokud je jedinec se zemřelým sám v místnosti, šeptá mu do ucha, ať nechá pozdravovat příbuzné, kteří už zemřeli kdysi dávno. Role žen v tomto případě spočívala hlavně v tom, že se přes den u zesnulého modlili, muži pak zůstávali přes noc (Mann 1993:83). Tak tomu bylo většinou po tři noci, nebo do té doby než se konal pohřeb. Při vartování bylo na místě si vyprávět o zemřelém a pochopitelně je vyzdvihovali jeho kladné vlastnosti, vyprávěli se humorné historky, při kterých byl povolen i smích, pohádky, které byly často velmi dlouhé, aby plynul čas rychle, zároveň se věřilo, že duše mrtvého je stále přítomna. Mezi Romy bylo zakázáno nahlížet na mrtvého z venku oknem, protože v té místnosti bydlí nyní smrt. Často se mohlo stát, že se muži v noci na mrtvého zahleděli na delší dobu, to měla za příčinu to, že na nějaký čas

omdleli. Mezi romskými jedinci se tomu říká „sa pozrel smrti v tvár“. Ještě do nedávna Romové věřili, že existují tzv. dvě duši či srdce, což se projeví různými znameními až po smrti. Vyznačuje se to tak, že druhá duše jim nedá klidu a chodí je navštěvovat po nocích (Davidová 1995:130).

Blíže to vysvětluje Horváthová, která uvádí případ, kdy člověk měl dvě srdce: *„S človekom, ktorý mal dve srdcia, umier iba jedno. Ak mu prv, než ho pochovali, neprepichli živé srdce, chodil znepokojovť príbuzných. Zbavili se ho iba tak, keď ho vyhrabali, srdce prepichli a znovu pochovali“*. (Horváthová 1964:343)

To, co se při vartování nepovoluje je zpívání, ťukání sklenkami, při otevření flašky či před tím, než se poprvé ze sklenky jedinec odlije trochu na zem a přitom prohlásí: *„Pre leskeri loki phuv!“ (Nech je mu zem ľahká!) alebo „Vaš leskeri vodži!“ (Za jeho dušu!)*. Vartování je také příležitostí ke hraní společenských her, často to bývají karty. Oblíbená je také hra, při kterém je jednomu člověku zaváží oči a někdo ho štípne po zadku, když dotyčný uhádne, kdo to byl, role se otáčí. Další zajímavostí je to, že pokud osoba, která bdí, nad zesnulým usne, většinou mu ostatní provedou nějaký žert. Často dotyčnému zapálí papír a dají mu ho mezi prsty, zaváží mu rukávy, dají do nosu tabák, přiváží tkaničky bot ke stolu nebo ho potrou hořčicí. Uzavírají se i různé sázky, jako třeba kdo dokáže jít o půlnoci na hřbitov pro kříž a zase zpět. Vnímám za důležité se zde zmínit o tom, z jakého důvodu vlastně Romové vartují a proč to takhle praktikují. Důvodů je více, může to být bráno jako poslední možná služba zemřelému, jiní zase vysvětlují, že to symbol tří dnů je dodržován proto, že i u Ježíše se po tři dny vartovalo. Jsou známy i případy, kdy se vartovalo i kvůli tomu, aby dotyčnému nemohla vyškrábat oči kočka. Často bylo důvodem i to, že se rodina obávala toho, že pokud by mrtvého nechali samotného v místnosti, mohl by ožít a ublížit ostatním. Důležitý aspekt v tomu případě hrálo světlo. Pokud člověk zemře v nemocnici a ne tam, kde bydlel, pokládá se doma na stůl jeho obrázek a u něho zapálí

svíčky, důležité je, aby svíčky hořeli neustále, toto praktikovali např. pražští Romové. (Antol 1992:165-170). O velké důležitosti světla hovoří také Milena Hübschmannová, jenž upozorňuje, že mulové zemřelých se bojí světla, pokud někdo nemůže přespat jinde než doma, měla by v dome, kde je nebožtík, svítit lampa celou noc, čímž plní ochrannou funkci všem v rodině (Mann 1993:84).

Důraz byl také kladen na to, aby se rakev nedotknulo nebo dokonce po ní nepřeběhlo zvíře, většinou šlo o kočku nebo psa, mrtvý by pak totiž nemohl nalézt v posmrtném životě klid. Věřilo se že, jako výraz poděkování za bdění nad zesnulým, se třetího dne on sám přijde všem poděkovat a rozloučit „*Hoc, kde budeme, duša nás nájde.*“ Pokud zesnulý neměl rakev, ale byl pouze položen na slámu, čtvrtého dne se spalovala. U některých Romů se věřilo, že přijde zemřelý, jen pokud rodina neudělala nebo mu nedala něco, co si přál. V tomto případě se sypal popel kolem dveří a druhého dne se poznalo, jestli je navštívil. Kdysi dávno se před nemrtvými chránili pomocí koňské hlavy, kterou vystavovali před domem. Chránit se před mrtvým se mohlo pomocí kříže: „*Mrtvý vraj nemože ublížiť, ak za kým prišiel, preloží si ruky i nohy na kríž. Nič nehovorí, iba ukazovaním vyjadrí, čo chce.*“ (Horváthová 1964:342-343). Teprve až v den pohřbu, když pozůstalí vynášeli rakev z domu, uvěřili, že odchází i duše zemřelého. To stvrdili tím, že třikrát zakleпали třikrát rakví o práh domu. Tímto úkonem definitivně odloučili duši od těla zesnulého (Mann 2001:34).

5.6 Mulo a pohřeb

Ke smrti se v romské rodině váže mnoho zvyků, zejména je zde důležitý faktor v podobě víry romských jedinců v duchy mrtvých v tzv. „muly“. Mulové se mohou projevovat jako ve formě hodných, tak i jako zlí duchové zemřelých, kde ti hodní varují své rodinné příslušníky před nějakou hrozbou nebo nastávajícím neštěstím či nějakým poselstvím, naopak ti zlí

zase mohou na člověka přivolat nemoc, házet věcmi nebo dokonce zanechat nějaký viditelný znak na lidském těle např. modřinu. Tito duchové se mohou vracet ke svým rodinám z různých důvodů, může se jim stýskat, cítí za něco křivdu a chtějí se pomstít, chtějí říci něco, co již nestačili (Hájková 2001:134).

V povědomí mnoha Romů je dodnes hluboce zakořeněná představa, že pro umírajícího si přijde ten někdo z řad příbuzných již dávno zemřelých a odvede si to na „druhou stranu“, tento duch je nazýván „mulo poslancos“ (posel mrtvých) a důležité, že se zjevuje většinou jen tomu, pro koho si má přijít. „*Raz ho viaceri videli scházat z cesty do osady- bol celý biely až po paty, vošiel do toho domu, kde bol chorý človek, za dve- tri hodiny bol tento mrtvy (Bystrany)*“. V tomto případě se tedy zjevuje ve své tehdejší fyzické podobě, to znamená, že je oblečen v šatech, v kterých byl pochován. „*Mulo sa od živého odlišuje viacerými charakteristickými znakmi: chodí bokom (pirel sehara), nikdy neukazuje tvár (na sikhvavel o muj), nikdy nerozpráva (na vakerel), neje ani nepije (na chal na pije)*“. (Hübschmannová 2005:175)

U Romů také existuje představa, že pokud smrt přichází, upozorňují na ni zvířata. Ve většině případů to bývá pes, který začne z ničeho nic vít, ale může to být i kočka (Mann 2001:109-110). Mulo poslancos může také mít podobu černého ptáka, který zaklepe křídlem nebo zobákem na dveře a vletí dovnitř, zrovna tak se může přeměnit třeba v mouchu (Šišková 2001:134). Dalším významným znamením může být přítomnost sovy v blízkosti domu, zrovna tak vrány. Na smrt mohou také upozornit některé sny. Pokud se někomu zdá o tom, že mu vypadl zub, o lampě co zhasla nebo o hvězdě, která přestala zářit, to vše je symbolem smrti. „*Ak niekto vo sne vidí v dome sliepku s kurčatmi, uvidí siroty, ak vidí nový dom, zakrátko uvidí hrob*“. (Horváthová 1964:341-342)

Duch může dát znamení o své přítomnosti i tak, že pomou z ničeho nic začít padat předměty ke stěn, poliček, bouchat okna a dveře, nebo osoba může slyšet kroky, kašel nebo pláč. Většinou se v přítomnosti mula prudce zvedne venku vítr a poté uhasne světlo. Zjevovat se může duch jak ve dne, tak v noci, přičemž více případů setkání se s mulem je známo z nocích. Pokud byl mrtvý třeba někým zabit, zjevuje se ostatním v místech, kde se to stalo. Většina Romů se duchů zemřelých obává, proto se dříve stávalo to, že se některé rodiny kvůli tomu dokonce i stěhovali, častější bylo ovšem to, že rodiny navštěvovali faráře za účelem, aby jim dům nechal vysvětit. Jsou známi i případy, kdy ženám, kterým se narodilo dítě, ustaly návštěvy mula, vysvětlovali si to tak, že se duch převtělil do jejich dítěte. Existuje ovšem i představa, že se mulo svým příbuzným ukáže i po pohřbu, přičemž doba bývá udávána v rozmezí ode dne pohřbu, až do čtrnácti dnů po něm. Jsou známi i úkazy, které se stali až několik týdnů po pohřbu. Návštěvy zesnulých pak bývají jak krátkodobé, tak ale i dlouhodobé. Většina pozůstalých při dlouhodobých návštěvách zemřelého trpí „každou noc jsem se budila a slyšela ťukání holí- to jak se manžel šourá na záchod, trvalo asi půl roku“. Lidé se převážně třetí den po pohřbu připravují na návštěvu ducha zemřelého a to tak, že večer mu na stůl nebo také za okno připraví jídlo, cigaretu, hrnek s vodou nebo nalijí do sklenky alkohol. Čtvrtý den se sejde rodina a pozoruje, zda se zemřelý věcí dotkl nebo ne, popřípadě jestli s věcmi nějak hýbal. Poté se vše vyhodí nezávisle na tom, zda se nebožtík čehokoliv dotkl (Hrdličková 2004:19-21).

Podobně se o tom zmiňuje i Emília Horváthová: „... *po návrate z cintorína, v deň Pamiatky zomrelých navarili halušky, po jednom ich ukladali na tanier. Pri každej z nich sa hned' povedalo, pre koho je určená a nechali ich tak až do druhého dňa. Potom ich vyhodili*“. Tento zvyk prý Romové převzali teprve před několika desítkami let a byl používán i v době Vánoc (Horváthová 1964:343).

Názory a reakce na zjevování se mula se často liší, hrají zde roli zejména sociální a regionální rozdíly, tedy v každém městě, vesnici či osadě to romská rodina vnímají jinak, i když základní podstata bývá obvykle stejná.

Samotný pohřeb probíhal, tak, že v jeho den byl zemřelý obléknut to svých nejlepších šatů, šaty, které měl na sobě v době smrti, byly spáleny. Poté se nad rakví sešla celá rodina příbuzných i vzdálených, ale také i sousedé z okolí, aby se s ním naposled rozloučili. Může se zesnulému zahrát i jeho oblíbená romská píseň a následně se rakev navždy uzavřela. Obvykle pak do domu vstupoval kněz, aby místnost, kde pobýval mrtvý, vysvětil (Mann 2001:112).

Pak následovali různé zvyklosti, a to zejména proto, aby se ulehčilo odchodu zemřelého a aby byl zamezen jeho návrat na pozemský život. Nebožtík by se měl vynášet nohama na před, aby nenašel už cestu zpět, také se mu mohli na rakev připevnit řetězy a následně se připevnili zámky, které uzamkly rakev, vkládali se také pod chodidla mrtvého tzv. šípkové pruty. Jako magickou ochranou pak mělo být to, že protahovali rakev pod prahem (Hrdličková 2004:19). Před domem pak začne hrát hudba a pozůstalí odchází z domu společně s rakví. Pokud kněz při smutečném průvodu se třikrát ohlédne, symbolizuje to, že v krátké době přijde smrt někoho dalšího. Přibližně do poloviny 20. století nechávali Romové své nejbližší pohřbívat odděleně od „bílých“ a většinou se jejich hroby nalézali na protilehlé straně kostela. Po příchodu smutečního průvodu patří slovo faráři, poté je spouštěna rakev do země, přičemž vždy hrála romská hudba. Na přání zemřelého mohla zaznít i hudba veselá, která ale působila na pozůstalé stejně pochmurně a nešťastně jako kdyby to byla píseň smutná. Následně do jámy, kam byl hrob umístěn, byli vhazovány věnce, květiny, hlína a některé ženy i kapesník, do kterého při pohřbu plakali, mělo to zapříčinit tomu, aby se ženě ulevilo od její tíživé bolesti ze ztráty. U olašských Romů to probíhá trochu odlišněji. Na pohřeb zvou

hudebníky z řad usedlých Romů, protože oni sami hudebníky nebývali, zemřelému pak dají do rakve koberec a stěny potáhnout barevnou látkou, aby se tam pozůstalý cítil stejně dobře jako doma. Výrazný rozdíl ale spočívá v tom, že se na rakev nesní dostat ani trocha hlíny, to by totiž považovali za „gádžovský pohřeb“. Arne Mann pak uvádí praktiky, které se odehrávají těsně po samotném pohřbu: *„V obci Sol' straší Romóvia cestou z cintorína sypú na zem mak alebo popol, aby sa nebohý nevracal (musel by najprv všetok mak či popol pozbierať), v okolí Svídníku Romóvia vkládajú z tohoto dôvodu vrecko piesko aleb omaku prtvemu priamo do truhly (zrnká musí po jednom porátať, a to odpúta od myšlienky na návrat)“*. Uváděn je i odlišný případ: *„po pohrebe každý účastník príduc domov, rukou sa dotkne pece, aby ho mrtvý neprišiel mátať*. Téměř všude se po návratu ze hřbitova drží tradice mytí rukou, než se vejde zpět do domu (Mann:2001:112-113).

Po vstupu do domu se všude otevrou okna, otočí se nazpět všechna zrcadla, která byla do té doby zakryta nebo otočena, a spálí se věci, které po mrtvém tu zůstaly (často je to peřina, polštář, povlečení). Rodinný příslušníci drží po pohřbu smutek obvykle jeden rok. Nechodí na zábavy, nezpívají ani se neúčastní svateb. Ženy, pokud někam vycházejí, tak se oblékají celé do černého, pokud muži zemře žena, nosí pak často na ruce černou pásku, ale často je do čtvrtého měsíce od jejího úmrtí. V den narození zemřelého se pak nosí na hřbitov květiny, pokud zemřel muž, nosí se také flaška s alkoholem, kde se část nechává odlít na hrob zemřelého a zbytek vypije rodina na místě (Hájková 2001:136). Tento zvyk stejně jako mnoho dalších je regionálně rozdílný, jinde se totiž flaška s alkoholem zakopává do země k mrtvému, v jiných lokalitách se zase na hrob vyprázdnila celá flaška. V dřívějších dobách Romové nevěnovali hrobům a vůbec hřbitovu příliš velkou pozornost, spíše se tomuto místu vyhýbali. V minulosti nechávali na hrobě jen dřevěný kříž, souviselo to s jejich životní úrovní, a konkrétní lokalitou, ze které rodina pocházela. Později se začali inspirovat prvky majoritní společnosti a o hroby se začali

starat více a to zejména proto, aby je majorita začala více akceptovat. Budování náhrobních kamenů se začalo stávat postupně prestižní záležitostí. Stejně jako my, i Romové navštěvují hřbitovy o Vánocích a ve svátku Památky zesnulých (Mann 2001:114-115).

Je zvykem, že se po pohřbu koná smuteční hostina. Připravují jí několik žen, zatímco ostatní jsou na pohřbu. Zajímavostí je to, že se zesnulému také nechává připravit talíř s jídlem, který se buď dával na stůl, nebo za okno (Hájková 2001:136). Smuteční hostina se pro nejbližší příbuzné často koná v restauraci, kulturním domě nebo v hospodě, ostatní členové pak vyndávají stoly před dům a následně na něho přinášejí jídlo a pití. Často se konzumuje guláš a k pití veškerý alkohol. I zde stále ještě platí zákaz ťukání skleničkami a také se zde dodržuje to, že než se někdo napije, musí nejprve trochu odlít na zem. Finanční náklady na uspořádání pohřební hostiny jsou i byli dříve poměrně vysoké. Když v minulosti umřel někdo chudý, často se chodilo po vesnicích vybírat příspěvky, aby se vůbec mohla uskutečnit smuteční hostina. V dnešní době je to už pouze záležitostí rodiny, kdy jednotliví její členové přispívají dle možností na realizaci této hostiny. Účast na pohřební hostině je brána jako povinnost jak pro příbuzné, tak i hosty, kteří byli pozváni, protože je tato hostina brána jako něco prestižního a pro Romy významným symbolem pro uctění památky zemřelého člena jejich komunity (Mann 2001:115).

6 VLASTNÍ VÝZKUM

6.1 Metodologie a cíle výzkumu

V druhé části bakalářské práce jsem se zaměřila na vlastní terénní výzkum, který probíhal v rozmezí od července 2013 do října 2013 a to většinou o víkendech, protože značná část rodiny chodila přes týden do práce. Výzkum byl veden tak, že jsem pravidelně docházela do romské rodiny, tedy k respondentům domů a prováděla s nimi rozhovory, které se vztahovali se k jednotlivým tématům přechodových rituálů. U respondentů jsem se zajímala o to, jak u nich probíhá těhotenství, co se děje s dítětem v době před křtem, jak vypadají křtiny, námluvy a svatba, jak pohlíží na smrt a vartování a jako poslední téma, které bylo probíráno, byl pohřeb a mulo. Mým hlavním cílem bylo zjistit, jaké rituály přetrvaly do současnosti a provádějí se dodnes, které jsou mezi touto romskou rodinou zachovány, případně které už nejsou v dnešní době vůbec praktikovány.

6.1.1 Lokalita výzkumu

Hlavní část výzkumu jsem prováděla v obci Dýšiná, která se nachází zhruba 10 km severovýchodně od Plzně a má přes 1800 obyvatel. Zde moji informátoři bydleli. Další část výzkumu byla prováděna v obci Víkartovce, kam jsem se dostala díky tomu, že jsem byla pozvána na svatbu. Tato obec se nachází v severovýchodní části Nízkých Tater, je vzdálená asi 15 km od města Poprad a žije zde zhruba 1900 obyvatel.

6.1.2 Povaha kvalitativního výzkumu

Výzkum, který jsem provedla, proběhl formou zúčastněného pozorování, což je jednou z hlavních metod kvalitativního výzkumu. Člověk pracuje přímo v terénu a tak si může všimnout, co v rodině vše probíhá, gesta, komunikace, chování a já jakožto ta, co provádí výzkum, mám možnost tohle vše přímo sledovat, což považuji za velmi přínosné.

Jako druhou metodu mého výzkumu jsem z počátku zvolila tzv. volné rozhovory, což mělo za cíl hlavně to, aby respondenti sami a uvolněně o tématech hovořili a případně k tomu řekli své názory a postoje na konkrétní věc. Nechtěla jsem jim do rozhovorů zasahovat nějakými zbytečnými otázkami, pokud respondent hovořil, naopak jsem chtěla, aby se mohli dostatečně ke všemu vyjádřit sami. Pokud informátoři mluvili o tématu jen krátce nebo se od něj příliš vzdalovali, až poté jsem do rozhovorů vstupovala a pokládala konkrétní otázky, které vznikaly až v průběhu samotného rozhovoru. Informace, které jsem následně získala od respondentů, byly nashromážděny pomocí kvalitativního výzkumu.

Jak říká Jiří Reichel: „...volný rozhovor prezentuje relativně nejvyšší stupeň volnosti při dotazování. Otázky nejsou předem dány, vznikají během přirozené komunikace s informátorem. Rozhovor reflektuje osobnost i aktuální situaci informanta a nespornou výhodou je tu míra spontaneity výpovědi, přinášející dosti konkrétní a často „hlubinné“ údaje“. (Reichel 2009:110)

Později jsem však přešla k formě polostrukturovaných rozhovorů. Kdy polostrukturovaným rozhovorem rozumíme jakousi střední cestu, která má svým způsobem určitou osnovu a vyznačuje se velkou pružností, pomocí které pak získáváme informace (Hendl 2005:164). Zároveň tento typ rozhovoru nevyžaduje náročnější přípravu, pouze si vytvoříme určitý typ či okruh otázek, které pak pokládáme všem účastníkům výzkumu (Miovský 2006:159). K této formě rozhovorů jsem rozhodla zejména proto, aby vždy zazněly odpovědi na otázky, které byly klíčové v tomto výzkumu, ale i z důvodu toho, že v tzv. volných rozhovorech bylo interview s respondentem příliš dlouhé a často v nich nezaznělo vše, co jsem potřebovala.

6.1.3 Výzkumný vzorek

Pro rozhovory bylo vybráno dvanáct členů rodiny, přičemž se mi podařilo provést i dva rozhovory s mužskými členy jejich rodiny. Ostatní byly ženy, které se semnou velmi ochotně o jednotlivých tématech hovořili. Věková kategorie žen včetně mužů se pohybovala v rozmezí 25-73 let. Se souhlasem všech respondentů byly rozhovory nahrávány na diktafon a poté přepsány, přičemž diktafon byl na začátku rozhovoru vždy položen na stůl, nikdy nebyl držen před obličejem dotazovaného, a to proto, aby nedocházelo u jednotlivých respondentů k nějakému nepříjemnému pocitu. Samotné prepisy byly ponechány v původním znění. Délka rozhovorů probíhala u každého odlišně, ale často se to pohybovala mezi 50-60 minutami a také se mi stalo, že jsem začala rozhovor a po několika minutách přišla některá z dalších respondentek, sedla si vedle mě nebo někde v místnosti a někdy vstupovala druhé respondentce do rozhovoru, tudíž se dá říci, že jsem vedla v jednu chvíli rozhovor s více respondenty najednou, což mi nevadilo, protože informátoři semnou probírali tyto témata rádi a byly vždy velmi sdílní. Při rozhovorech jsem neopomněla prokazovat pochopení, pokud se jednalo o choulostivé téma a snažila jsem se vytvořit prostředí, v němž se respondent bude moci vyjadřovat přirozeně, tak jako kdyby se o rozhovor vůbec nejednalo. Vnímala jsem jako nezbytné vždy každému respondentovi po absolvování rozhovoru se mu poděkovat za jeho čas a vlídný přístup.

6.1.3.1 Rozhovory prováděné na Slovensku

Je zde potřeba zmínit i to, že při návštěvě svatby v obci Vikartovce na Slovensku jsem přišla do kontaktu i s jinými příbuznými této rodiny, kteří zde trvale žijí a také ti mi poskytli rozhovor a tím přispěli do této práce, konkrétně pak k tématu svatby. Zde se věkové rozmezí respondentů pohybovalo okolo 40-61 lety.

6.1.4 Etická stránka výzkumu

Nezbytnou součástí terénního výzkumu je etická stránka, na kterou jsem samozřejmě dbala. Souhlas všech respondentů jsem získala jak k používání diktafonu při jejich výpovědích, tak k následnému použití veškerých informací, které mi poskytli. Každému respondentovi bylo tedy sděleno, že jakékoliv informace, případně fotografie, které mi během výzkumu poskytnou, budou použity v mé bakalářské práci a později zveřejněny. Ani v jednom případě jsem se nesešla s odmítnutím rozhovoru, což mě samotnou velmi překvapilo a potěšilo. Zároveň všichni respondenti souhlasily, abych ve své práci uváděla jejich křestní jména, krom některých respondentů na pří návštěvě svatby na Slovensku.

6.2 Analýza dat

6.2.1 Výzkumné otázky

Jako nejčastější otázky, jenž byly pro výzkum nezbytné a které jsem pokládala v průběhu samotného rozhovoru, pokud již informátoři přestali o tématu hovořit nebo se od něj příliš vzdalovali, jsem stanovila tyto:

1. Těhotenství

- Jaké zákazy a příkazy musí dodržovat těhotná žena?
- Jak vypadá strava těhotné ženy?
- Bylo zakázáno nosit zástěry, pásky či něco na krku v těhotenství?
- Skvrna nebo znaménko tzv. „jag“, máte s ním zkušenost?
- Dá se předem nějak určit pohlaví dítěte?

2. Porod, narození dítěte a doba před křtem

- Jak je to s porodem v dnešní době, rodí se doma nebo už v porodnici?
- Praktikují se nějaké magické rituály, než dojde ke křtu dítěte?
- Věří se dodnes v uhranutí?

- Slyšela jste někdy o bosorce, čarodějnici nebo o tzv. sladké mámě, která chce ukrást dítě a vyměnit ho za své?

3. Křtiny

- Jaké je funkce křtin? Jak probíhají?
- Jak se vybírá kmotr nebo kmotra pro dítě?
- Co se dává obvykle dítěti za dar?

4. Námluvy a svatba

- Dodržuje se stále to, že často bývají důležitější námluvy (mangavipen) a až poté je až svatba (bijav)? Je bráno mangavipen jako manželský svazek dodnes?
- Provádějí se dodnes nějaké rituály, pokud má zájem dívka o chlapce nebo chlapec o dívku?
- Jak vypadá romská svatba? (Jelikož jsem měla možnost vidět romskou svatbu na vlastní oči, tak odpověď na tuto otázku bude moje vlastní zkušenost)
- Jaké jsou důvody ke zrušení manželství?

5. Smrt a vartování

- Věří dodnes Romové v posmrtný život? Co se děje s tělem, krátce po smrti zemřelého?
- Jak probíhá vartování, jakou dobu a co se při něm vše dělá?

6. Pohřeb a Mulo

- Jak to vypadá v době těsně před pohřbem a během pohřbu?
- Jak to vypadá pár dní po pohřbu, vykonávají se nějaké zvyky nebo rituály? Věří stále Romové v Mulo? Existují nějaká znamení, označující jeho příchod?
- Máte nějakou osobní zkušenost s mulem (duchem)?

7 VÝZKUM JEDNOTLIVÝCH PŘECHODOVÝCH RITUÁLŮ V RÁMCI ROMSKÉ RODINY

V této kapitole se budu snažit poukázat na to, jak velký rozdíl spočívá mezi jednotlivými tradicemi, které jsou uvedeny v teoretické části mé práce a tradicemi, které ve skutečném životě romská rodina dodržuje. Zde budu zkoumat a věnovat se tomu, jaké rituály se praktikují dodnes a které jsou již zapomenuty nebo se s nimi rodina vůbec nesešla a tudíž jí nejsou známy. Důležité je zde připomenout, že vše co mi rodina řekla k jednotlivým tématům, se vztahuje na jejich prostředí na Slovensku, odkud jsou, tady v Dýšíně pouze bydlí, a chodí tu jen do práci. Ale za ten pravý domov považují vesnici na Slovensku, kam jezdí tak často, jak jen je to možné. Tudíž většina popsaných rituálů, které dodržují, se vztahuje více na slovenské prostředí než na to české, tady vykonávají jen ty rituály, které jsou v tu danou chvíli nezbytně nutné. Například křtiny nebo svatba probíhají samozřejmě u nich na Slovensku.

7.1 Těhotenství

Těhotenství je pro Romy darem, protože děti jsou pro ně vždy to nejdůležitější. Jak už bylo zmíněno v teoretické části, v období těhotenství musí žena dodržovat nejrůznější rituály, aby dítě, které očekává, bylo v pořádku a zároveň, aby ona sama se cítila dobře a byla zdravá. Toto období se vyznačuje mnoha příkazy a zákazy, které musí žena dodržovat. Tím nejznámějším zákazem, které museli těhotné dodržovat, bylo to, že nesměli pohlídnout na cokoli ošklivého, ať už na lidi nebo na samotná zvířata, protože by dítě mohlo získat jejich podobu. Ta starší generace mých informátorů tuto tradici sice znala, ale sami jí nedodržovali, protože prý nejsou tak pověřiví, ale přiznali, že ještě žije plno Romů, kteří tomu dodnes věří. Nejstarší informátorka mi vyprávěla, že to skutečně zažila. Většina respondentek to však pouze od někoho slyšela, že se to dříve

takto dodržovalo a sami to dodržovali jen z části, a dvě nejmladší informatorky to dokonce ani neznali.

„Když jsem byla těhotná, pomatuju si, že jsem měla zakázáno koukat se na ropuchu, máma mi tenkrát říkala, abych se nekoukala na tu odpornou žábu, prý by se mi ten její zjev mohl přenést na malou, měla jsem se prostě vyhnout zvířatům, kterých jsem se bála, víš, abych z nich pak neměla blbej pocit nebo se dokonce nelekla a neblížila tím děcku“.
(Monika 73 let)

„Já jsem to slyšela od své babičky i mámy ale nikdo z nás se tím neřídil, jediný, na co jsem se v těhotenství nekoukala, byly horory a pořady, kde byla krev to jsem hned vypla“. (Sandra 30 let)

„...to já když jsem čekala Tondu, tak jediný čemu jsem se vyhýbala, byl pohled na nějak postižené lidi a taky na staré důchodce, z těch se mi dělalo fakt špatně“. (Marika 29 let)

„O žádných zákazech v těhotenství jsem nikdy neslyšela, když jsem otěhotněla, dělala jsem všechno jako dřív, akorát jsem netahala těžký věci do baráku nebo ven. To dělali chlapi“. (Margita 25 let)

O nebezpečí, které může nastat při kontaktu nastávající matky se zvířetem, slyšela každá z mých respondentek. Zejména ty starší v tuto pověru věřili a dokonce se jí řídili, ale ta mladší generace respondentek už v ní moc nevěřila a některé ji i porušovali.

„Pamatuju si, že když žila ještě kámošky babi, a mě mohlo být tak 18 let říkala nám, že bysme se jednou, až budeme čekat dítě, měli držet dál o chlupatých zvířat a radši vůbec na ně nehrabat rukama. Akorát jsme se tomu tenkrát s Nikolou smáli“. (Helena 54 let)

„...je to takový zvyk, že by těhotná neměla hladit psa ani kočku, aby pak dítě nemělo nějakou vadu nebo nemoc. Já tomu moc nevěřím, protože když jsem čekala dítě tak jsem u tety na kočky normálně šahala a nic se malýmu nestalo. A to samé dělala i ségra a taky se nic nestalo“.
(Sandra 30 let)

„Já jednou pohladila kočky na návštěvě u kamarádky a její máma mi vynadala, že na ní nesmím šahat, že to není dobré, že bych to dělat neměla, když jsem těhotná, že se mi může narodit chlupaté dítě nebo s něčím takovým. Když se mi narodila Vanesa měla na ručičce takovej flek a ten prý měla proto, že jsem šahala na ty kočky“. (Marika 29 let)

Pokud jde o stravovací rituální návyky během těhotenství, úplně každá z mých informátorek mi potvrdila, že je důležité, aby těhotná si dala vše co na má právě chuť, aby se v ničem neomezovala, protože by jinak mohlo dítě zemřít. Některé z respondentek se mi svěřili, že při těhotenství i kouřili a občas si dali trochu alkoholu, dokonce se k tomu vyjádřil i jeden z mých mužských respondentů. Všechny respondentky mi také uvedli, že během těhotenství vykonávali stejné práce jako dříve, tedy starali se o celou domácnost.

„V těhotenství, jsem si na každý návštěvě mohla dát, co jsem chtěla a to co se dalo na stůl, tak jsem si musela dát trochu do pusy, prostě od každého něco, aby dítě bylo spokojené a neodešlo“. (Marika 51 let)

„Moje žena když byla těhotná, tak měla někdy chuť si dát panáka, já jí ho dát nechtěl, ale moje matka mi nadávala, ať jí ho koukám nalejt, když na něj má chuť. Tak jsem jí radši poslechl (smích) ona je takovej generál“. (Zoltán 50 let)

„Jako těhotná jsem měla od všech zakázáno brát do ruky těžké věci, důležité bylo, abych byla klidná, nerozčilovala se, musela jsem být v pohodě, víš. Krom tohodle jsem dělala všecko, jako předtím, jako kdybych nečekala Kamila. Ale moje kamarádka byla při těhotenství slabá, tak musela hodně odpočívat, aby to dítě v sobě udržela, aby o něho nepřišla“. (Etela 49 let)

Když jsem se respondentkám zmínila, o tom, jestli se u nich dodržuje zákaz nošení pásků, zástěr nebo čehokoliv na krku při těhotenství, pouze dvě se mi zmínily, že o tom slyšely, ale sami to nikdy nedodržovali, ostatní ženy mi potvrdili, že se tento zvyk stále dodržuje.

„To se pořád dělá tohle, těhotná musí šaty volný nosit, aby to dítě nemohla škrtit, kdyby nosila něco hodně těsnýho na těle, tak ho mohla tím zaškrtit, volný věci musí nosit ani těžký řetízky na krku nesmí mít“. (Marie 53 let)

„Pamatuju si, že jsem nosila, když jsem byla v tom pokročilém stádiu těhotenství šaty, prostě volné věci, aby břicho nebylo škrceno, neměla jsem nic kolem břicha, aby se dítě neuškrtilo, bála jsem se“. (Nikola 54 let)

„...když už jsem měla velký pupek, tak jsem nosila volné věci, sundala jsem i prstýnky natejkali mi z nich prsty, tak jsem pak sundala i řetízky“. (Marie 53 let)

Důležité je poznamenat, že se všechny respondentky shodli na tom, že by se těhotná vůbec neměla zúčastňovat pohřbů a ani chodit na hřbitov, vyvarovat se těmto místům, jako důvod byl nejčastěji zmiňován ten, že je dítě v tomto období zcela nechráněno a ohrožováno nečistými silami. Jedna z respondentek mi jako důvod také uvedla, že pokud by se žena pohřbu zúčastnila, mohla by svůj smutek přenést na plod dítěte a tím ho poškodit. Za důležité jsem považovala odpovědi informátorek,

týkající se červené skvrny, nazývající se „jag“. Každá respondentka tento zvyk zná, je to prý mezi Romkami známé, a většina z nich s tím má nějakou zkušenost.

„Znám případ mladé těhotné holky, do ní manžel strčil, ale nechtěně no a ona se lekla a chytla břicha, no a pak se dítě narodilo a na noze mělo takový zvláštní větší znamínko“. (Etela 49 let)

„Mě jednou prsknul trochu olej na šaty a pak když se narodil malej, tak kam se ten olej dostal, tam měl flíček“. (Monika 47 let)

„Já jsem se jednou spálila o sporák, ale děcko nic nemělo, žádný fleky, znamínko, fakt nic, takže tomu nějak nevěřím“. (Helena 54 let)

V otázce určení pohlaví dítěte, mi drtivá většina informátorek odpověděla, že to prý nebývá těžké určit, že k tomu pomáhají měnící se proporce ženy a celkový její vzhled a taky chuť. Mnoho informátorek, ale zdůrazňovalo, že dneska už je ultrazvuk, což je vždy jistota.

„Je to už dávno, ale já měla tenkrát ke konci těhotenství hrozně kulaté břicho jako balon, celá jsem byla tlustá, strašný, a měla jsem ošklivou pleť, tak jsem si říkala, že budu mít holku a taky měla“. (Monika 73 let)

„Mě se narodil kluk, no já jsem to úplně cítila. Ani jsem nějak moc nepřibrala, každý mi říkal, že vypadám pěkně, čistě a že si myslí, že budu mít syna“. (Marika 51 let)

„ Mě to bylo jedno, jestli to bude kluk nebo holka, hlavně aby bylo zdraví, každé dítě je dar od Boha, ale manžel chtěl víc syna. No a máma mi říkala, že to bude asi kluk, že mi neubírá na kráse, nakonec jsem šla na ultrazvuk a byla to holka“. (Margita 25)

V teoretické části jsem uváděla, že by těhotná neměla sama chodit do společnosti nebo pouze občas a to za doprovodu manžela nebo matky. Na to mi respondentky převážně řekli, že to spíš bývalo dříve. Dneska těhotná chodí do společnosti normálně sama, pokud tedy není už v posledním stádiu těhotenství, to už má většinou už nějaký doprovod, aby na ní někdo dával pozor, popřípadě, aby jí ihned odvezl do nemocnice, kdyby bylo nejhůř. Oba respondenti mi potvrdili, že ženu pár týdnů před porodem téměř všude doprovázeli, třeba při nákupu, pokud oni nemohli, doprovázel je někdo jiný z rodiny.

7.2 Porod, narození dítěte a doba před křtem

Všechny mé informátorky se shodly, že dnes už je samozřejmostí rodit v porodnici. Některé z nich však dokonce znali případy, kdy ženy to nestihly a rodily doma, jedna z nich to dokonce sama zažila.

„Dnes už se nerodí doma, jako dřív, dneska se chodí na kontroly do nemocnice. No ale dřív se to narodilo doma, kolem tý co ho čekala, bylo třeba pět ženských, aby se narodilo v pořádku, každý se bál, aby se třeba neudusilo. Já si pomatuju, že když mi bylo tak sedm let a přišla jsem ze školy domů, tak byla u nás mámy kamarádka, no a nestihla to a porodila tam, tenkrát mi tam z tý místnosti vyhodili. Ale vím, že se narodila krásná holčička a byla tam u toho tenkrát starší ženská, ta dneska už dávno nežije. No a pak přijela sanitka, ještě taková ta stará víš, ne jako dneska ty hezký co jsou, no a za tři dny byla zpátky doma. A dneska je z tý paní už babička a je pěkná ženská pořád“. (Etela 49 let)

„Já jsem rodila normálně v porodnici, to už je dneska normální, že tam těhotná rodí. Ale moje babička tenkrát rodila doma, to vím od mámy. Pomáhala jí prej i jedna porodní bába z vesnice, kterou si nechali zavolat“. (Sandra 30 let)

„To já jsem ještě ta stará generace, já jsem svoje první dítě odrodila doma, plno ženských kolem mě bylo a pomáhalo, otírali mě svatou vodou, abych byla v pořádku a pak už to bylo (úsměv), to bylo radostí.“ (Monika 73 let)

O první obřadní koupeli dítěte, žádná z mých respondentek neslyšela, pouze ta nejstarší se zmínila, že to mohla být hodně starý zvyk, který už se postupně vytratil a proto, už je dnes neznámý. Zvyk, že žena nesmí po porodu určitou dobu vařit nebo se dívat do zrcadla, slyšelo pouze několik z nich a znovu to byly ty nejstarší ženy, ale žádná ho nedodržovala, prý se tohle už dnes nepraktikuje. Ani v jednom případě mi respondentky nepotvrdily šťastné nebo nešťastné dny pro narození dítěte. Často se shodli, že bylo důležité, aby bylo zdravé a je jedno, jaký den to bude, i když některé připustili, že je velkou radostí, když se dítě narodí třeba na Vánoční svátky. Všechny respondentky pokročilé věk znají rituál zdvih dítěte na stůl, některé mi dokonce řekli, že na vesnici odkud pochází, se to dělá dodnes, ty mladší informátorky to většinou znají jen z doslechu. O magických rituálech, v podobě uvázání provázku kolem ruky, který měl chránit dítě po dobu, než dojde ke křtinám, hovořily všechny respondentky velice sdílně a většina s tím měla zkušenost, ostatní o tom alespoň slyšeli. Převážná většina pak potvrdila, že se dítěti se dává barva náramku červená a shodli se i na tom, že nesmí mít barvu bílou, že to značí smrt a přivolává negativní síly.

„Když přijde máma s dítětem po třech dnech domů z porodnice, ty tři dny tu jsou důležitý, protože mu musí hned potom uvázat okolo ruky takovou šňůrku nebo provázek, nesmí být bílej ale pozor, to značí smrt tady, ale jiný barvy můžou být, no a to se mu musí dát, aby ho chránila, protože když ten kluk nebo holčička má modré oči jako miminko, tak aby mi do nich nekoukali ostatní, aby se mu z očí nedostalo, víš.“ (Nikola 54 let)

„Já Kamilovi uvázala po porodu červenou nit na ruku takovou silnou, dala sem jí taky na kočár, to je takový náš zvyk už, dítě jsem pak dala do postýlky nebo na postel, když se na něho přišli lidi podívat, tak jsem ho vždycky vzala a dala do pokoje, no ta nit ho měla chránit před uhranutím, když na něho každé při návštěvě tak čuměl, no tak takhle je to u nás“. (Etela 49 let)

„Když se romské ženě narodí dítě, tak není ničím nechráněné, protože není pokřtěné od faráře, je takové bezmocné, věří se v to, že ho může ovládnout něco od jiného světa, toho zlého, může být nemocné i, nesmí se nechávat samotné po tmě, když nespí, musí s ním pořád někdo být, vázala svému děcku na ruku provázek modrej, aby na něho nemohli zlý duchové třeba, aby spal klidně a nebál se. Můžeš mu dát, jaký chceš, ale nikdy ne bílej, ten být nesmí“. (Marika 51)

Potvrdila se mi tedy zároveň i otázka, jestli stále Romové věří v uhranutí. Ženy informátorky v to všechny věří a znají to moc dobře, některé z nich dokonce někoho zbavovaly samotného uhranutí, jedna z informátorek mi i ukázala celý postup, jak se to u nich praktikuje, i muži informátoři o uhranutí slyšeli a jeden z nich mi řekl, že byl sám toho svědkem, když bylo dítě uhranuté.

„Jéje, to když bylo dítě uhranutý, to se poznalo hned, strašně brečelo a nechtělo vůbec přestat, bylo úplně horký, hicovalo najednou z ničeho nic, třeba se do něho někdo díval na dlouhou dobu, protože bylo pěkný no a bylo to, pak musela máma nebo babička většinou vzít ručičky toho děcka a počítat jedna, dva, tři až do devíti a pak zase zpět od devíti až do jedny, no a pak se mu udělal na čelíčku křížek a dalo se spát do postýlky aby to dítě bylo zase jako dřív,“ (Helena 54 let)

„Já sem sama léčila svého kluka z uhranutí, a víc dětí tam u nás na vesnici, protože né každý to uměl, to víš, ale musela jsem se to naučit, no a tak s tím za mnou vždycky přišli, a já si do velkého hrnečku vždycky odlila horkou vodu z kamen a vyndala z pece devět žhavých uhlíků, postupně jsem je naházela do toho hrnečku, no a potom, ty co se potopili, tak to znamenalo, že je tolik uhranutej, a když se potopili všechny, tak to bylo moc špatně, tak to to dítě bylo uhranutý nejvíc, no a ty mu pak z toho hrnku musíš dát napít, z toho uhlíku mu udělat kříž na čele, pak už bývá klidnější a ráno až se probudí, tak už je to dobrý, když ne muselo se to udělat znova, mohlo se to dělat i se sirkama, to bylo stejný no. Ono to šlo poznat vždycky, když jsem se na to dítě koukla, to já už jsem poznala, že je uhranutý, mělo jiný oči“. (Monika 73 let)

„Moje malá dcera jednou po návštěvě začala hrozně řvát, choval jsem jí, zpíval a nic, no tak jsem šel pro moji sestru a ona mi řekla, že může bejt uhranutá, že se na ní třeba někdo neúmyslně zadíval nebo o ní mohl špatně přemýšlet, závidět, jak je pěkná. Tak sestra šla, do hrnku na pití dala vodu a vzala si tři sirky, ale můžeš i víc prej, ale musí to být třeba devět, nesmí jich bejt třeba pět, postupně vona každou zapálila, jako jednu od druhé tak, no a potom vždycky s tou co dohořela, klepla maličko o ten hrníček no a kus toho uhořelého tam spadl, zbytek vyhodila, takhle to udělala se všema a pak sem viděl, že se všechny potopily, tak mi akorát řekla, že malá uhranutá, no a pak jí z toho hrníčku dala napít a zbytek trochu pokapala na obličej a pak řekla, že musí jít spát a ráno až se probudila, tak už to bylo zase dobrý, už nebrečela nic“. (Zoltán 50 let)

„Ano věříme v uhranutí. Ty se ale musíš snažit, aby k uhranutí vůbec nedošlo právě. Nesmíš dítě opouštět, nechat samotný, pokud není křtěný, věříme, že je ohrožený něčím, tak ho musí pořád někdo hlídat, chránit ho prostě“. (Nikola 54 let)

Následně jsem se respondentek zeptala, jestli znají bosorku nebo sladkou mámu (gul'í daj), na to mi odpověděli většina až na jednu, že je tohle už hodně stará pověra už se v to moc nevěří, ty mladší informátorky to už jen slyšeli od svých babiček většinou, nejmladší informátorka mi řekla, že o tom vůbec neslyšela, ale jedna z mých respondentek, pochopitelně ta nejstarší mi dokonce k tomu řekla něco víc.

„Holka to už se strašně stará pověra tohle, v to se věřilo tenkrát, když jsem já byla dítě a když moje máma byla dítě, když žila babička, teď už dávno ne, no to bylo tak, že ty mámy věřili, že to dítě jim ta čarodějnice může ukrást a vyměnit za svoje a tomu dítěti se dávalo něco železného, tam kde spávalo, aby ho to před ní jako ochraňovalo víš, to už bylo ale dávno, to byli Romové ještě kočovci, to neměli kde bydlet, to měli stany, nebo co to ještě měli, koně měli tenkrát, ježiš márja to už je strašně let“.
(Monika 73 let)

7.3 Křtiny

Podle toho, jak jsem pozorně poslouchala všechny reakce a výpovědi, které informátoři ke křtinám pronášeli, jsem došla k názoru, že křtiny jsou pro život slovenských Romy významné až zcela zásadní. Všichni respondenti mi potvrdili, že mají svoje děti pokřtěné, sami jsou také. Zajímala jsem se tedy, jaká je vlastně funkce křtin proč to dělají a jak vůbec probíhají. Na tuto otázku mi téměř shodně všichni odpověděli to, že se dítě křtí, aby bylo celý život chráněno. Jedna žena mi odpověděla, že už je to tradice a proto se jí drží. Nejvíce zaznělo, že dítě by se mělo pokřtít nejdéle do roka, když někdo nemá třeba peníze, ale většinou by to mělo být do půl roku.

„My Romové svoje děti křtíme, aby bylo pod božími křídly ochraňované, aby na něho nemohlo nic špatného, vždycky se za něho všichni v kostele

pomodlíme, s panem farářem a on ho polije pak svatou vodou a je to hotový“. (Marika 51 let)

„Křtím svoje děti, aby byly chráněny v celým život, jsem věřící a i pověrečná no, tak mám strach, aby dítě nebylo něčím ohrožené, mám z toho strach“. (Sandra 30 let)

„To jdeš do kostela, oblíkneš dítě do bílého, i když je holčička, musí mít bílou peřinku, bílou čepičku, bílou košilku, všechno bílý i ta krajka na té peřince musí být bohatá. Přijdeš tam do kostela, musíš odkrýt peřinku, pan farář se podívá, jestli je čistá holčička nebo chlapeček, musí být takový jako anděl čistý, vše bílý, potom jí sundá čepičku a pak se všichni pomodlíme, pak ti co pomáhají u faráře, tak zapálí svíčky, farář dítě vezme do ruky a pokropí tou svatou vodou co má v té míse a nakonec se za něj všichni v kostele pomodlíme, no a pak se jde domů k rodičům dítěte tam je hostina, zábava, hraje tam nějaká skupina nebo se to přesune do nějakýho velkýho sálu, kterej se předtím objedná a tam je to potom do večera, tam pijeme, tancujeme prostě se bavíme, to je radost. Jo a taky, každý musí dostat od faráře bílou svíčku (tu mi informátorka ukázala), já jí dostala, když byli Kamilovi 3 měsíce, no tak tu už mám osmnáct let, ta svíčka se nesmí zapalovat, aby dítě žilo furt a ještě, se k tomu dostává, taková dečka vidíš (tu mi také respondentka přinesla ukázat) tady je vyšitej svatej anděl a nad ním tři křížky, to je jako štěstí, zdraví a dlouhý život a nahoře nebe, kam potom jednou odejde“. (Etela 49 let)

„Když jsme šli křtít syna, měl na sobě modrý obleček, ale ostatní muselo být bílé, jako taký symbol čistoty víš, jako že je ještě malý miminko nevinný, no a u nás byla hostina pak doma v kuchyni, všechno jsme tam předtím připravovali, aby se k nám vešli všichni, pak bylo nás hodně. No a slavilo se do rána až, bylo to naše první dítě“. (Margita 25 let)

„My, když jsme šli křtít naše děcko tak jsme každému pár dní před řekli, budou křtiny v ten a ten den a v tolik hodin tak přijď, žádný pozvánky nic, většinou se zve tak padesát až tak šedesát lidí do toho kostela a pak se oslavuje, aby to dítě se mělo v životě dobře, ale my jako tu hostinu po křtinách tak u nás na Slovensku na vesnici připravujeme sami, sami si pečeme koblížky, dorty, rolády různý, nebo koláče, to je vše domácí. To není jako tady u vás, vy si všechno kupujete. To vím, že to tak je, protože můj bratranec tady u vás měl křtiny a všechno se kupovalo, i chlebičky, dorty všechno. To u nás je na Slovensku všechno jinak a tady je to taky jinak“. (Marie 53 let)

Při otázce jak se vybírá kmotr a kmotra pro dítě se většina respondentů shodla, že to bývá z řad příbuzných, často třeba sestra nebo bratr a připouští, že v dnešní době už to mohou být i kamarádi otce dítěte nebo matky. Všichni z nich také dodali, že kmotři by měli být vždy dva a měli by se umět o dítě postarat, pomoci, kdyby bylo nejhůř.

„Určujou se dva kmotři dítěte, často to bývá někdo s rodiny, aby to v té rodině zůstalo, protože kdyby se nedej bože něco stalo s jeho rodičema, tak oni se zavazují jako k tomu, že se o to dítě postarají a budou ho ochraňovat a taky i vychovávat, pokud by se to tak stalo, tak to dítě ale můžou navštěvovat jeho prarodiče a taky dohlížejí, aby se měl dobře, jestli ho třeba nemlátí, jak je o něj postaráno, to se musí hlídat, a kdyby zjistili, že se o to dítě starají špatně, no tak si ho vezmou ty prarodiče k sobě a sami ho vychovají, já tohle znám, mě když umřela maminka, to mi bylo hele devět let, tak se o mě starala babička“. (Etela 49 let)

„Kmotři jsou jako ochránci, krom Boha na něho dohlíží i oni, třeba když je na tom rodina špatně víš, že nemají moc peněz, tak ty kmotři mu pomáhají, něco mu koupí, pomůžou, aby se měl dobře, protože oni

slibujou v kostele faráři, i před Bohem, když drží dítě v rukou při tom křtu, že mu budou v životě chráněnci, no a to musí oni dodržet“. (Zoltán 50 let)

„Někdy se stane, že třeba rodiče toho dítěte umřou, jsou nemocní třeba, tak když ta kmotra nebo ten kmotr jsou mladí, tak se o něj musí postarat, ale jestli oni sami jako mají svoje děti, tak většinou to dítě vychovávají babička a dědeček, takhle to bývá“. (Helena 54 let)

Informátoři se často zmiňovali, že kmotři mají dítěti položit do peřinky nějaký dar, než vstoupí do kostela. Samozřejmě se to liší pohlavím dítěte, a taky záleží na tom, jaká je aktuální finanční stránka konkrétního dárce, důležité je ale poznamenat, že se informátoři převážně shodli, že každý dar, který je určen dítěti, je brán jako důležitý, vážený a z každého mají radost. Pouze někteří zdůrazňovali, že by to měli být nějaké hodnotnější dary například, něco zlatého. Dary od ostatních lidí se pak prý pokládají na stůl nebo v pokoji, kde dítě spí.

„Když jsem šla holčičce za kmotru, dávala jsem jí do peřinky zlaté náušnice, měli jsme na to, jí je koupit, tak jsem jí je prostě koupila a pak když jí bylo asi 4 měsíce, tak je pak už nosila, tak jsem z toho měla radost a rodičům se líbili taky“. Zním i lidi co byli chudí, když šli za kmotry, ale to nevadí, že nekupovali nic drahého, na co máš, to dáš“.

 (Nikola 54 let)

„No chlapci se většinou dává do peřinky třeba „lancos“ to je řetízek nebo i hodinky, když na to mají jo, no když na to nemají tak třeba nějaké oblečení na to dítě aby pak mělo a pro holčičku pak ti chudší taky třeba botičky, šatičky nebo takhle víš“. (Marika 29 let)

„U nás říkáme, že dáváme dítěti „čeni“ to jsou dárky romsky, no a cestou z kostela po křtinách jdeme do domu rodičů toho dítěte a každý kdo tam jde tak přinese dárek nějaký, pro to dítě hlavně, dupačky, čepičku, nějakou výbavičku aby mělo panenku třeba pro holčičku, no a ti co nemají, přinesou třeba i kafe nebo nějakou flašku, prostě něco, nikdo

se na ně nezlobí, oni ti Romové se znají mezi sebou a ví, že třeba na víc nemají“. (Marie 53 let)

„Hodně často se dávají klukům do peřinky zlaté řetízky no a holkám zase ty náušnice, to už tak je to je zvyk, nebo peníze se jim tam dávaj do peřinky, to se taky často dělá.“ (Monika 47 let)

7.4 Námluvy a svatba

Značná část informátorů si semnou ráda o tomhle tématu povídala. Všichni se shodovali, že dříve byly námluvy (mangavipen) velmi zásadní a brány jako důležitější než samotná svatba (bijav). Většina z nich mi potvrdila, že tradice námluv už změnila, že už to není tak, jako dřív. Můžeme to vidět z následujících rozhovorů, ale zároveň jsou pro ně mangavipen stále důležitější než svatba samotná.

„Dřív se mezi sebou domlouvali rodiče obou těch dětí, že si ta ženská vezme toho chlapa, co jí její rodiče našli a s tím musela bejt, tenkrát jéžíš márja jé to bylo něco, ona ho nechtěla, on jí nechtěl (smích), no a normálně spolu žili, byly jako manželé, i když se jako nezvali, já nevím, jak bych to měla říct, no jako neměli svatbu v kostele, jen spolu žili. No a teď je jiná ta doba už, jiná generace, teď si hledá ona sama o sám, už ne jejich rodiče, ale pořád jsou ty námluvy hodně důležité“ (informátorka si všimla, že jsem v otázce použila slova „mangavipen“ a „bijav, zasmála se a řekla mi: „ty už semnou mluvíš i romsky taky jo?“). (Etela 49 let)

„Teď už je jiná doba holka, tohle bývalo dřív, že se narodilo třeba jedný rodině dítě, holčička a druhý ty rodině zase chlapeček, oni se znali mezi sebou, no a domluvili se, že třeba zasnoubí už jako miminka nebo jako děti no, a oni pak vyrostli a museli spolu žít. Dneska už si každý hledá toho, kdo se mu líbí (úsměv) a s kým se dobře cítí“. (Monika 73 let)

„Oni jsou ty mangavipen stejně důležitý jako dřív, tak to vidím já jo, protože pro nás slovenský Romy není samotná svatba, ta bijav, nějak hodně důležitá, tu svatbu v kostele děláme, aby my jsme mohli to dítě, až se narodí vzít a nechat pokřtít, u faráře, on by nám ho jinak nepokřtil, tak proto to tak je.“ (Sandra 30 let)

„Romové často spolu žijou jen tak bez svatby, ta holka jako jeho přítelkyně, tak tý říkáme my nevěsta, no a jsou braný jako manželé, všichni je tak berou to už tak je, většinou než mají dítě, tak takhle spolu žijou pořád, když je pak ta holka těhotná už, tak se musí pak udělat ta svatba v kostele, aby to dítě, co ona přivede, mohlo pak mít křtiny, to je důležitý, to se musí takhle dělat, to dítě musí být pokřtěný, aby bylo zdraví“. (Marie 53 let)

„Svatba to je hodně peněz, na to se musí dlouho šetřit, musí se zvat hodně lidí, příbuzní, kmotří všichni, takhle už to u nás chodí, když oni nemusí se brát, tak spolu žijí bez svatby třeba roky, dokud to jde. Pro nás Romy není svatba důležitá jako pro vás, ani prstýnky, my jsme jiní v tomhle“. (Patrik 48 let)

Co se týká otázky, zda ještě dodnes se dodržují nějaké rituály, když má dívka zájem o chlapce nebo chlapec o ní, tak mi téměř všechny informátorky řekli, že si na nic takového nevzpomínají, že prostě když se jí nějaký muž líbí, tak se spolu seznámili a bylo, muži informátoři taky žádných praktikách neslyšeli. Dvě informátorky středního věku o tom jen slyšeli a jedna žena informátorka tušila, co mám přímo na mysli a to konkrétně ta nejstarší, ale potvrdila mi, že to už se dnes nedělá.

„Kdysi se na vesnici na Slovensku odkud jsem dělalo plno zvyků, aby ona získala kluka nebo on jí, ale to bylo tenkrát, to už se dneska dávno nedělá, třeba holka, který se kluk líbil, tak mu vzala kus oblečení a schovala si ho a on se pak do ní měl zamilovat, nebo mu holka mohla

namíchat nějaký byliny do pití, aby jí měl rád, to jsou starý pověry, tomu už se dnes nevěří“. (Monika 73 let)

7.4.1 Svatba na Slovensku- zúčastněné pozorování

Při otázce, jak vypadá romská svatba, mi jedna informátorka řekla, že tohle mi říkat nebude, tohle prý musím zažít, takže mě její rodina vzala na svatbu, která se konala u nich na Slovensku.

Průběh samotné svatby si dovolím ve stručnosti popsat ze své vlastní zkušenosti, s občasnými kratšími vyjádřeními lidí, kteří mě při tom obklopovali. Svatba se konala ve vesnici Vikartovce v červnu 2013. Před příchodem do kostela se čeká na kněze, který přijde a přivítá všechny svatebčany. Ihned poté za ním vchází ženich s maminkou, pak až ostatní svatebčané. Při příchodu do kostela, jsem byla udivena obrovským počtem příbuzných, přátel i sousedů z nejbližšího okolí, i nádherou a honosnou výzdobou kostela, zkrátka jsem se z toho měla krásný pocit, usadili jsme se, ale po několika minutách jsme znovu všichni povstali, protože začala hrát hudba a otec přiváděl dlouhou uličkou svou dceru a na konci jí předal jejímu nastávajícímu manželovi, oba se poté usadili před faráře na menší dřevěnou lavici, která byla potažena bílou látkou, před sebou měli dřevěný úzký stůl, též potažen bílou látkou, na který si nevěsta odložila kytici. Na oltáři jsem si všimla obrovského zlatého kříže a třech bílých svíček, zajímalo mě, co to symbolizuje. Zeptala jsem se jedné ženy, co byla u mě a ta mi řekla: *„ten kdo nevěří v Boha, ten sem nesmí vstoupit do kostela, ten kříž a tři svíčky symbolizují to, aby se ti nastávající byli spolu pořád, v štěstí i neštěstí v bohatství, i v chudobě, v nemoci i ve zdraví, prostě navždy, aby to spolu vydrželi“.* (Anežka 55 let) Poté nás vyzval kněz, ať se usadíme a začal číst svatební řeč, ihned po něm četla řeč jedna z příbuzných ženicha a ostatní poslouchali, přála jim štěstí, dlouhou a nekončící lásku a zdraví jako pro mě samotné, tak pro jejich děti. Po skončení jejich slov začala hrát píseň, „ to je svatební

hymna tady u nás“, pověděla mi žena sedící vedle mě, přičemž kněz jí začal zpívat a všichni ostatní to po něm opakovali. Krátce po písni přistoupil farář k nevěstě a ženichovi a klad jim tyto otázky: „*Je vaše rozhodnutie slobodné a úprimné?, Ste rozhonutý žiť v úprimnej láske a vo vzájomný úcte celý život? Veríte obaja v boha?, Sľubujete pred bohom že sa neopustíte? Ste ochotný s láskou prijímať deti ako boží dar a vychovávať je podľa Kristovmu evanjeliu*“ Poté co každý na tyto otázky odpověděl, požádal kněz ženicha a nevěstu, aby se chytli za ruce a poté položil ozdobnou stuhu na spojené ruce ženicha a nevěsty a řekl: „požehnávám toto manželstvo menom otca syna u ducha svätého, čo boh spojil človek nechť nerozlučuje, ámen.“ V tento moment si nevěsta i ženich poklekli před lavici, farář přinesl zlatý kříž, každý z nich se ho dotkl a přitom pronášel, že dodrží vše, co slíbil. Následně přinesl kněz svatební prstýnky, které pokropil svěcenou vodou a dojde na výměnu prstenů. Muž přitom řekne ženě, aby přijala tento prsten jako znak lásky a věrnosti, to samé pak žena jemu, pak zazněla slovenská svatební píseň o manželství, jak jsem se dozvěděla později od jedné starší ženy. Ke konci přichází poslední proslov od kněze, aby se jim dařilo v životě a měli se rádi, potom od něho dostanou novomanželé svatý chléb ze lžičky a napijí se z poháru, kněz pak dává každému svatý chléb a manželé se podepisují. V samém závěru jde ženich po pravici, uprostřed kněz a po levici nevěsta uličkou zpět před kostel, přičemž se ho oba novomanželé drží za tzv. štólu¹¹. Zajímalo mě proč tak tomu je, na to mi odpověděla Věra (60 let): „*to už je tady léta takhle, to je takový zvyk, že se ho za to drží, aby když odchází z toho kostela, aby měli od něho ještě požehnaní, protože tam je všechno svatý*“. Nakonec se kněz rozloučil a následovali gratulace od všech přítomných. Zajímavé bylo to, že si novomanželé nejprve stoupli k obrovskému kříži, který před kostelem byl a až poté začali gratulace přijímat. Mezi tím začala hrát romská kapela a bylo opravdu hodně

¹¹ Štola je součást liturgického oděvu v katolické církvi. Může ji obléknout jen nositel kněžského svěcení biskup, kněz a jáhen, zjednodušeně je to úzká šála, kterou kněz nosí volně na krku.

veselo. Nikdy jsem se takové svatby nezúčastnila, byla jsem opravdu nadšená. Po gratulacích začali všichni u kostela tancovat, což mě úplně šokovalo, nic takového neznám. Kolem nevěsty a ženicha se vytvořil kruh a v něm oni po nějakou dobu tancovali. Jeden z přítomných si mě všiml a říká: *„slyšel jsem, že prý ses přijela podívat na svatbu, to je úplně jiný než si zvyklá co? To jak tady teď oni tancují v tom kruhu, to je náš zvyk tady, to se takhle dělá, ten kruh má to přinést manželům šťastný a hodně veselý život až do konce. To koukáš vid', jak se žije tady u nás na Slovensku, jak je tady veselo, pěkně, každý se rád baví, tancuje, to musíš taky tak.“* (Milan 40 let) Upřímně můžu říci, že jsem byla ohromně nadšená a naprosto uchvácená, protože takovou atmosféru jsem nezažila nikdy, jsem za tuto zkušenost moc ráda.

Svatební hostina se konala v Popradu v hotelu Milénium. Na místě jsem si všimla, že hostů byla určitě sto, možná i více. Nebyla jsem na to zvyklá, na takové svatby, vždy když jsem na nějaké byla, byl to malý počet svatebčanů. Na začátku přivítal novomanžele majitel hotelu chlebem a solí a poté rozbil talíř, následně zavázal ruce novomanželům stužkou a manžel metl a manželka nabírala, dá se tedy říci, že stejný zvyk jako u nás, stejně tak z odnášením manželky manželem ke stolu, podobně to bylo i se zvykem jedením polívky jednou lžící z jednoho talíře u manželů. Upřímně mě zaujalo, jak uměli všichni přítomní skvěle tancovat, od těch nejmenších dětí až po ty nejstarší, říkala jsem to i jiné ženě, s kterou jsem seděla u stolu, ona mi na to odpověděla: *„to se asi divíš vid'“ (smích), tady jsou zvyklý děti od malička tancovat furt, to se pustí o sobotě, neděli rádio hodně nahlas i venku na ulici, no a oni tancují, oni se to naučí sami, třeba někdo pak i kapele hraje nebo na něco umí hrát, to máme v sobě ten rytmus, jako v krvi, chápeš, my Romové všichni“.* (Paní R. 61 let) Vyzařovala tam ze všech taková pozitivní energie, to si pomatuji dodnes, oni dokázali tancovat pořád, až do rána, skoro nikdo neseseděl. Jejich tradičním zvykem je přispívání peněz na dary, jako host byl přítomen i

starosta, který se tohoto úkolu ujal, chodil od stolu ke stolu a vybíral od každého, případně od celé rodiny dohromady. „*My nekupujeme novomanželům dárky, protože chceme, aby si koupili to, co oni potřebují, aby se jim nekoupilo něco, co už mají nebo co nechtějí, tak takhle to děláme, dostanou peníze od všech a ať si koupí co chtějí.*“ (Etela 49 let) Dalším rituálem, který jsem mohla vidět, byl ten, že krátce před půlnocí nevěsta sama tancovala a ostatní kolem ní udělali znovu kruh a každý z příbuzných k ní ještě přišel a dal jí za šaty, do závoje, za podvazek nebo za šněrovačku další peníze, aby prý byla pořád veselá a šťastná. Jen její maminka jí peníze dala do čelenky, na což mi jedna z příbuzných odpověděla: „*vidíš, její maminka to ještě dodržuje, dřív se dávali peníze jenom do té čelenky, aby měla děti, dobrý život, aby jí manželství vydrželo napořád, to dělá ta stará generace, ta nová už ne.*“ (Paní A. 55 let) Také jsem si všimla, že místo kytice, házela čelenkou, kytice se prý nechává, protože je z kostela od kněze pokropena svěcenou vodou. Jako u nás platí, že to kdo jí chytne, tak se do roka vdá, ovšem prý s tím partnerem s kterým na hostině je. Dále se zde drží rituál, že o půl noci se musí nevěsta převléknout do jiných šatů, které má sebou, už nesní mít svatební, že by to přineslo smůlu (dozvěděla jsem se, že tady to takhle je, ale že se to liší dle regionu, někde se to nedodržuje). Co říci k tomu závěrem, asi jen to, že to byla nejhezčí svatba, co jsem zatím viděla, je to zcela nesrovnatelné se svatbou českou, cítila jsem se tam velmi dobře a jsem vděčná za tuto zkušenost. Obecně se dá konstatovat, že svatba je pro Romy obrovská sláva, plno hostů, zábava až do ranních hodin, ale neberou to tak jako my, už i před samotnou svatbou se berou jako manželé, tohle je jen jakési oficiální stvrzení sňatku, které je ovšem obrovskou radostí všech.

Po návratu zpět, se mi jedna z informátorek svěřila, že její adoptovaný bratr má dokonce za manželku Češku, a že dříve tohle bylo nemyslitelné, že se brali jen mezi sebou Romové.

„Můj brácha Vlád'a se jmenuje, má ženu Češku, jmenuje se Dáša je velmi příjemná, klobouk dolů, k nám se chová dobře, tady v Dýšiný už třikrát byla, najedla se, neštítla se, jako že jsme Romové, brala nás, jako takový jaký jsme. Ale brácha poprvé jí nechtěl nechat u nás spát, chtěl jí vzít na hotel, tak jsem mu pak řekla proč, jestli se nás bojí ona nebo jak, no a řekla jsem mu, že ona je v rodině už, bereme jí tak a že brácha je stejná krev jako my, my že jsme jeho rodina, tak bysme mu ani jí neublížili nikdy, tak pak řekl, že mám pravdu. Tak spali u nás a já vařila, víš, koupila jsem řízky, uzenu kýtú a brambory a vona se lekla talíře (smích) jako že toho bylo hodně no já, když vařím a mám tak dám“. (Etela 49 let)

U otázky proč se rozvádí Romové, padla nejčastější odpověď taková, že třeba si ten jeden najde někoho jiného, někdo mi zase odpověděl, že už se přestali mít rádi, ale většina z informátorů se shodla, že prý se dnes moc Romů nerozvádí, i když připustili, že rozvodovost postupně stoupá, ale že dříve to tak nebylo, to se prý skoro nikdo nerozváděl, prý je dneska celý svět úplně převrácený. Dvě informátorky se zmínili, že dříve mohlo být důvod ke zrušení manželství i neplodnost ženy, dnes už to ale tak většinou není.

„Než se ty dva vezmou, tak třeba dojde k tý nevěře, ale po té svatbě v kostele, tam si oni slibujou věrnost, tak když to jako poruší no tak jdou od sebe pak.“ (Nikola 54 let)

„Dneska je třeba kluk holce nevěrný, ale nemusí se ještě rozvést, ale ta ženská, ta ano, ta musí být věrná, to už dřív když byla holka nevěrná klukovi, to by byla ostuda celý rodiny, všichni to o ní věděli, u chlapa ne, to se odpustilo“. (Marie 53 let)

„Tenkrát když se zjistilo, že jako ta žena nemůže mít děti, no tak jí ten manžel mohl kvůli tomu opustit, dneska už je ne, zase už jiná doba,

když jí má rád tak s ní zůstane, no dneska už je i to umělý oplození třeba no, dřív nebylo nic takovýho“. (Monika 73 let)

7.5 Smrt a vartování

Otázka, zda věří Romové v posmrtný život, byla asi úplně zbytečná. Každý z dotazovaných včetně mužů mě ujistili, že věří. Slovenští Romové jsou prý nejen pověřčiví, ale i silně věřící v to, že existuje posmrtný život, tím prý jsou všude proslulí a věří v to už po celá staletí, jako jejich předkové a přenáší se to dále na další generace.

„...když umře někdo z rodiny, tak to je špatně, to trpí celá naše velká rodina, všichni mají velký smutek, bolí nás to na duši všechny, prožíváme to všichni, strašný to je, ale věříme, že on zůstává mezi náma, furt.“ (Helena 54 let)

„To když nám někdo umře, to všichni to dáváme najevo, když se tohle stane, všude slyšíš pláč jenom, smutný to je pro nás moc, strašná bezmoc, radši na to ani nemyslet.“ (Monika 47 let)

Co se děje krátce po smrti mi každý odpověděl jinak, záleží, kde ten dotyčný zemřel. Protože podle toho se pak následně odvíjí další kroky. Většina mi ale řekla, že když to jde poznat, že ten dotyčný je nemocný a že brzo zemře, přeje si umřít doma, takže velmi často umírají Romové doma, v klidu, mezi svými nejbližšími.

„Moje máma umřela v posteli doma, to si pomatuju do dneška, na to nikdy nezapomenu, já mámu viděla, no umřela, pak jí oblékly v posteli starší ženský od nás z vesnice, no a kolem jí se zapálily svíčky, babička koupila rakev, no a pak tam máma v ní už ležela, dali se jí tenkrát i mince na oči, to vim, aby ještě neumřel další někdo proto, pak byla vystavená v pokoji, v místnosti, kde jsme dřív spali s mámou, tak tam vystěhovali

nábytek a pak tam byla už sama, a dodneška vím, že tam byla tři dny takhle. To se dělá pořád tohle“. (Etela 49 let)

„Mě když umřel bratranec v nemocnici, bylo to nečekaný pro nás, nikdy to nechápal, tak to jsme tam za ním chodili pořád, prostě až do konce, chceme, aby tam okolo byla jenom naše rodina, většinou se nechá i kněz zavolat, aby se třeba mohl před smrtí vyzpovídat a on mu udělal i to pomazání poslední, aby byl očištěnej, ta jeho duše, takhle to je, v nemocnici se pak ten kdo umře umeje, převleče se, pak se přijde domů a na stůl se dá jeho fotka, kolem ní se pak zapálí svíčky, no a za tři dny je pohřeb, to už takhle u nás je“. (Nikola 54 let)

„...když od nás od Romů, někdo umírá, přeje si být doma mezi svýma, svou rodinou, tak se mu tohle poslední přání musíme splnit“. (Helena 54 let)

„V rodině, když někdo nám umře, no tak se musíš o něho postarat, připravit ho, omýt se musí, oblíknout do šatů, aby dobře vypadal, všechno čistý, učesat se musí, no a pak se to vyhodí, s čím se to dělalo všechno a vystaví se ta rakev v obýváku třeba kde je místo na to, do tý rakve se mu můžou dát třeba něco, co měl rád nebo peníze, to je různý a ten třetí den odpoledne už jde, to je vždycky pohřeb“. (Marie 53 let)

Respondenti často zdůrazňovali, symbol tří dnů, že je to pro zvyk, který dodržují, můžeme to vidět ve více rituálech jako u uvazování červené nitě dítěte na ruku, zrovna tak u uhranutí vidíme symbol tří, když se léčí dítě z uhranutí používá se tři, šest nebo devět sirek či uhlíků, tedy vždy násobky tří a zde má být také pohřeb do tří dnů od úmrtí, takže je vidět, že tato tradice přetrvává dále.

U otázky co je vartování, jak probíhá, jaká je obvyklá doba a co se při něm většinou dělá, padali od všech respondentů ve směs podobné

odpovědi. Co se nesmí dělat u vartování, uváděli většinou respondenti v odpovědích, že zpívat, sklenicemi ťukat, protože to se dělá, když se přeje někomu zdraví, sem to nepatří a ani jeden mi nepotvrdil, že by věděli o někom, kdo při vartování hrál společenské hry například karty, o tom prý nic neslyšeli (to je zřejmě zvykem jen o olašských Romů).

„To vartování to je vlastně jako že ho hlídáš, než půjde jeho duše pryč, protože on tam pořád s náma je, dokud nemá pohřeb, musíš tam, kde je všude zahalit ubrusem nebo něčím ty zrcadla a obrátíš je a to pak u něj sedí tři dny, tam u nás na Slovensku se chodí všichni podívat i Slováci i Romové všichni co ho znají toho mrtvého, tak za ním jdou se rozloučit. Vždycky přijde ten třetí den i farář a ty jeho z kostela a pak už se jde na cintorínu.“ (Monika 47 let)

„...ty vartuješ nad tím, co umřel, to je no jak bych ti to řekla, že tam s ním prostě pořád někdo je, nesmí tam být sám, většinou je tam u něj víc lidí najednou, i se na něho přijdou podívat kamarádi a tak, aby ho mohli naposled vidět, jako se s ním rozloučit. Ale když má třeba zvíře nějaký, to má dneska plno Romů, tak to tam pouštět nesmíš, kde je ten co umřel, to zvíře musíš uvázat někam pryč.“ (Nikola 54 let)

„...mužský i ženský všichni dohromady dohlíží, hlídají toho mrtvého, od rána až do noci pořád, někdo přitom pije kafe, povídá se většinou o něm něco pěkného, přinese se na stůl na jídlo něco, ale je zvykem dávat flašku na stůl, kdo se přijde cizí podívat, tak si vždycky naleje štamprly a odejde, no a my ho hlídáme prostě, ochraňujeme tu duši jeho a nesmí se ale u toho usnout, to si do rána vzhůru, když je někdo jako ospalej, tak si musí jít lehnout, spát se v té místnosti u něj nesmí. Taky se nesmí zpívat, veselit se.“ (Marie 53 let)

„ ... to jsem byla ještě dítě, když se tohle stalo, já jsem se s ani mámou nerozloučila, já jsem se bála, nešla jsem se na ní ani blízko podívat, jenom z dálky jsem pořád koukala, já k ní nešla, ani na rakev jsem se nemohla dotknout, já byla šokovaná nebo co, dodneška toho lituju, že jsem k ní nešla, alspůň držet za ruku, pohladit nebo tak, víš jako dělají oni, prostě všichni chodili k rakvi pohladili jí, políbili a brečeli, modlili se, klekali u rakve prostě všechno dělali, ale já ne, já jsem se bála. No takže vždycky někdo přišel, nalila se sklenka alkoholu, nepohostíš je moc, dáš něco zakousnout jenom a to je všechno, to je smutek prostě na půl roku rok“. (Etela 49 let)

„Vartováním vzdáváš jako poctu tomu co zemřel, je to jako to poslední co pro něho můžeš udělat, než odejde pryč, do tý rakve mu můžeš dát něco cennýho, třeba něco zlatýho nebo alkohol, to co rád nosil a tak.“ (Zoltán 50 let)

7.6 Pohřeb a Mulo

Respondenti popisovali průběh pohřbu velice podobně. Nezaznamenala jsem nějaký významný rozdíl mezi jednotlivými výpověďmi. Pouze jsem se dozvěděla od těch starších informátorek, že dříve se dodržovalo více zvyků než dnes, podle nich v dnešní době se již některé rituály upadly v zapomnění (například dnes už nikdo nesleduje faráře, při odchodu na hřbitov, jehož po třikráté ohlédnutí za sebe znamenalo zlé znamení)

„V ten den toho pohřbu se čeká u nás na vesnici, až do domu k nám půjde pan farář, všichni se pomodlíme, zavře se rakev no a někdo z rodiny jí vezme. A v tu chvíli, ty co tu rakev nesou, tak s ní musí třikrát o zem bouchnout, prostě bouchnout s ní a zase jí zvednout jo, třikrát to musí dělat, než vyjdou z domu, aby ta duše jeho už nebyla v tom těle. No a pak jde průvod ke hřbitovu, jde farář s těma svýma, pak jde rakev a za ní pak

ostatní lidi, tam pak povídá farář a my jsme zticha a modlíme se tam“.
(Helena 54 let)

„... při tom pohřbu hraje vždycky ta nejvíc oblíbená písnička toho, co umřel, nebo rodina to vybere to, co on rád poslouchal, no a pak se ta rakev spustí do země a každý tam hodí něco, kytky, věnce, ale ty věnce, ty tam u nás na Slovensku Romky dělají sami, to není jako tady jo, že jdeš a koupíš už hotovej věnec, tam ne, si ho vážou sami“. (Patrik, 48 let)

„My nespalujeme mrtvé, jako třeba někdo od vás to tak dělá, my ne, my ty který jsme milovali, pohřbíme do země a držíme pak smutek a dlouho. Když třeba umře ženě manžel, tak ona ho drží půl roku nebo rok ten smutek, i když má děti, chodí v černým všude, nesmí se bavit ani veselit, jako s kamarádkama může mluvit, ale nesmí chodit tancovat, po zábavách, to ne“. (Monika 47 let)

„Moje kamarádka Soňa, měla třicet roků a zůstala sama z dětma, manžel jí umřel, byl nemocný a dodneška je sama, děti sama vychovala, ona zůstala tomu manželovi věrná i po jeho smrti a vím, že tenkrát měla ten smutek víc jak rok, tak dlouho ho držela“. (Etela 49 let)

U otázky, jak to vypadá pár dní po pohřbu, jestli se vykonávají nějaké zvyky nebo rituály, mi informátoři odpověděli většinou, že neví, co tím myslím. Když jsem se zeptala, jestli věří tomu, že se k nim vrací duch zemřelých tak už mou otázku pochopili lépe a většina mi vysvětlila, že oni očekávají a věří, že k nim do třetího dne, ode dne pohřbu, se přijde podívat duch (mulo) zemřelého. Tudíž mi vlastně i odpověděli na mou další otázku, zda stále věří v muly. Ženy v to věří hodně, muži sice také, ale není to tak intenzivní jako u žen. Ty jsou prý na to citlivější a obvykle poznají, když je někdo ze zemřelých přijde navštívit. Ženy se shodovali, že obvykle se duch projevuje nějakými znameními. Muži mi zase říkali, že tyto znamení se spíše často objevují, když ten pozůstalý žije sám, jako že na ně ten zemřelý dohlíží.

„Věříme v muly, ano je to tak, dokonce znám i lidi co dodržovali takovej zvyk, že když někdo umřel a měl pohřeb, tak pak až ten třetí den po tom jeho pohřbu, oni dávali na stůl i jedno jídlo pro něj, jako ten co ho pohřbili, kdyby přišel za nima se podívat, tak aby měl. Někdo to tak dělá, jsou různý zvyky, někdo to pořád dělá dodnes, ale někdo už ne. Já třeba ne, mám z toho i strach, tak to nedělám“. (Monika 73 let)

„Oni mají znamení, a tím se ohlašujou, mě třeba někdo klepal na dveře, loni nějak před Vánoce to bylo, tak jsem tam šla a nikdo tam nebyl a pak jsem se dozvěděla, měla jsem telefon, že mi umřel ze Slovenska strejda, takže to bylo znamení tohle, my to tak bereme a i to cítíme, že třeba se něco děje a víme o tom“. (Sandra 30 let)

„...když ten člověk už ně nemocnej hodně, leží v posteli, on to cítí, že umře, on ví, že už dál nebude žít, tak už vidí svojí mámu třeba, co už léta nežije, prostě k němu přijdou všichni, ta jeho rodina, i když jsou už dvacet let v zemi no a jdou k němu, my je nevidíme, ale on je vidí, tak to je vono tohle“. (Zoltán 50 let)

„Mě umřela kamarádka Romka, tady u vás v nemocnici, no já tenkrát u ní byla i její rodina a ona nám řekla, že už si pro ní jde máma, ať už jdeme pryč, takže ona jí viděla, to vždycky jen ten co umírá tak vidí“. (Monika 47 let)

„My věříme, protože to známe, já mám třeba na oknech žaluzie tady a poslední dobou je zatahuju, bojím se, mám bráchu nemocnýho hodně, tak mám strach, víš, aby mi tady nesedl černý pták na okno, to by bylo, nechci ani myslet na to, já pořád držím bráchovi prsty, aby se z toho dostal, je to hrozný, můžeš být bohatý, ale stejně si ten život, to zdraví nemůžeš za peníze koupit, takže pořád doufám, že to dobře dopadne“. (Etela 49 let)

„...to dřív to je dělali různý věci, aby se poznali, jestli přišel na návštěvu, třeba se sypalo po pohřbu na schody večer a pak ráno se podívalo, dneska tohle už se nedělá, dneska on sám dá znamení, zaklepe na okno i hlasitě, kroky třeba slyšíš, i vůni můžeš cítit tu jeho, buď tam, kde on bydlel nebo třeba může chodit, za těma, co měl rád, taky“. (Marie 53 let)

„Oni chodí různě, ty co chodí dlouhou dobu, tak těm se stýská, třeba, když je vdova ta žena, nebo vdovec když je a žijou sami, tak chodí k nim na návštěvy dlouhou dobu, protože oni to vidí, že jsou sami, ale když si někoho najdou nebo žijou třeba u někoho z rodiny, tak většinou přijdou jen z kraje, když umřou a pak už třeba nikdy, nebo když je třeba je chtějí varovat před něčím, tak se můžou objevit“. (Nikola 54 let)

„Ale nejsou jen hodní ty duchové, jsou i zlý, ty taky můžou chodit, taky dají znamení, ale už to není nic jako příjemnýho, třeba mě se to stalo. V noci když jsem spala, tak jsem slyšela v kuchyni jako strašný rachot, jako, když někdo cinká lžící o hrneček, ale fakt nahlas, tak jsem šla, já si myslela, že tam někdo je, rozsvítila jsem a nikdo tam nebyl. I talíř jsem viděla, jak se nadzvedl a zase spadnul, ale teda jako nerozbil se, jen dělal ty zvuky, no prostě tohle nejsou ti hodný, tohle to ti neudělají, to jsou ti špatný. Tak já od té doby, co se tohle stalo, nic nenechávám v kuchyni. Když nemáš nic na kuchyni, všechno uklízíš, neudělá to nic, tak to všechno navečer uklidím, vždycky, aby nic tu nebylo, nikde a mám klid“. (Helena 54 let)

Poslední otázka, která v tomto výzkumu respondentům zazněla, zda někdy někdo viděl někoho ze svých zemřelých příbuzných, ve většině případů mi bylo řečeno, že tohle se stane jen výjimečně někomu, informátoři zdůrazňovali, že duchy zemřelé rodiny může vidět ten, který sám umírá, ale jinak se to obvykle nestává, aby někdo z nich jen tak

někoho zahlédl a když tak slyšeli, že jsou to většinou, že děti zahlédnou své rodiče nebo naopak.

„... já jsem nikdy žádnýho ducha neviděla, to asi ani nevidíš, a když tak málokdo, mě akorát, když umřel táta, tak jsem přišla domů z nemocnice a on za tři dny přišel, zamnou. Jako já ho neviděla, jako obličej nebo tak. Prostě hele já šla spát v noci a probudilo mě takový, jako když tě někdo silně kolem krku obejmě, ale úplně hodně, celou silou, no můj táta to byl váha těžká, tak já věděla, že to byl on, ale vidět, to jsem ho neviděla, jen ucítila, ale to byla chvílička, on se semnou přišel rozloučit.“
(Etela 49 let)

„Já mývám tak jednou za rok na nohu, na ruku takovou divnou modřinu. To spím a já když jsem unavená, z práce, tak spím tvrdě, potom se ráno probudím a už to tam mám. Takže vím, že za mnou někdo byl, ale nevím kdo, to nepoznám.“ (Monika 73 let)

Všichni informátoři dodali, že je potřeba chodit na hřbitov, uctít památku, v době, kdy má zemřelý narozeniny nebo svátek, krom kytek, věnců, zapalování svíček či drobných upomínkových věcí mi skutečně větší část respondentů potvrdila, že dodnes se poléhá hrob flaškou nějakého alkoholu, který měl dotyčný rád, a důvod je ten, aby se tam dole měl dobře. Další věc, kterou často Romové zanechávají na hrobu zesnulého, jsou cigarety, tedy pokud kouřil. Dozvěděla jsem se od respondentů, že tento zvyk už se dodržuje velmi dlouho. Je ovšem důležité zdůraznit, že polévání hrobu alkoholem i nošení cigaret na hrob probíhá jen při narozeninách nebo svátku zesnulého, jinak obvykle ne.

7.7 Shrnutí výzkumu a jeho poznatků

V této části jsou shrnuty základní poznatky i rozdíly přechodových rituálů, které jsem u romské rodiny zkoumala pomocí terénního výzkumu.

Dle odpovědí všech mých informátorů na mnou stanovené otázky k jednotlivým tématům přechodových rituálů, lze obecně konstatovat, že se většina rituálů přenesla do současnosti, což je vlastně výsledkem toho, že je stále tato rodina dodržuje. Zjistila jsem, že u každého jednotlivého tématu, ať už je o těhotenství, svatbu nebo o pohřeb, ve velké míře převažuje dodržování těchto rituálů dodnes. Nevylučuji však, že probíhají všechny rituály stejně, jako v dřívějších dobách, některé jsou dokonce už tak archaické, že pouze o nich moji respondenti slyšeli, ale v dnešní době už se tyto zvyky nevykonávají a jsou tedy brány jako zaniklé, to znamená, že už se nepřenesly na další generaci (např. dnes už si žena nezískává lásku muže tak, že mu namíchá byliny do čaje). Také se některé rituály mohli přeměnit, což je příčinou a důsledkem moderní doby, která každého z nás ovlivňuje, to znamená, že podstata rituálu zůstala stejná jako dříve, ale způsob jeho dodržování, se mohl změnit, vždy to záleží na konkrétní rodině příp. jednotlivci (můžeme to vidět např. u zákazu dívání se těhotné na ošklivé věci, dříve se to vztahovalo pouze na odpudivá zvířata a dnes se to dodržuje i tak, že se těhotná žena nedívá na ošklivé věci v televizi, jako jsou horory, nebo nějaké přírodní katastrofy). Z výzkumu je tedy poznat, že slovenští Romové jsou nejen velmi pověřčiví, ale také lidé, kteří dodržují a ctí tradice a rituály, které jsou klíčovou formou jejich každodenního života.

Závěrem bych chtěla podotknout, že samozřejmě výsledky mého šetření, vztahují pouze na romskou rodinu, se kterou jsem výzkum prováděla, nikoliv na všechny slovenské Romy, a už vůbec na celou romskou společnost.

8 ANALÝZA VIDEOZÁZNAMŮ SLAVNOSTNÍCH OKAMŽIKŮ

V této závěrečné kapitole, bych ráda ve stručnosti popsala, co tato mnou zkoumaná rodina natáčí při svatbách nebo křtech, na co se při natáčení zaměřují, co se z natáčení vystřihne a kdo všechno tyto nahrávky dostane, jinak řečeno s kým se sdílí. Měla jsem možnost na DVD shlédnout svatbu i křtiny a budu se jim tedy podrobněji věnovat. Videá mi rodina pustila doma a většinou se někdo shlédl semnou, občas někdo něco doplnil nějakou poznámkou či komentářem.

8.1 Křtiny

Video začalo, tak, že v samotném úvodu se všichni příbuzní a hosté sešli v domě rodiny dítěte, které mělo být pokřtěno, lze tedy říci, že první záběr byl na všichni účastníky křtin, kteří se nejprve nacházeli v kuchyni, ty hlavní a nejdelší záběry byly na miminko, na něho byla upřena veškerá pozornost kameramana, pouze občas kamera zabrousila i na pohledy přítomných hostů. Značná část videa obsahovala záběr na přípravu a oblékání miminka, které před odchodem do kostela oblékala jeho kmotra. Poté bylo poznat, že se kamera vypla a najednou byl až záběr v kostele. Informátoři mi řekli, že tu cestu do kostela nenatáčeli, že to nebylo pro ně důležité, tak to vypli. Tam, že se prý nic důležitého neodehrává. Další záběr byl až na kmotra a kmotru dítěte v kostele, kteří čekali na výzvu kněze, aby se podepsali do knihy, kde stojí, že jsou kmotři dítěte, poté byl záběr na rodiče, jak předávají kmotře dítě do ruky a na kmotra, jenž stál hned vedle. Krátce po té si kněz vezme od kmotry dítě a odnese za sebe, kde má oltář. Značná část času je věnována právě jemu, kameraman natáčí řeč, kterou pronáší kněz na dítětem, jak se kleká, to jak se se za něj modlí a jeho následné pokřtění. Pak dítě předává rodičům a matka dítěte dostává od kněze posvěcenou bílou dlouhou svíčku. Následuje několika minutový záběr na všechny přítomné v kostele, zejména na

kmotry a rodiče s dítětem, poté na kostel samotný, to znamená na celé prostředí, kde se tento rituál odehrával, na videu je zabírána detailně výzdoba kostela, oltář, svíce, květiny, obrazy apod. Poté je opět vidět, že bylo natáčení přerušeno, konkrétně zde byla opominuta cesta od kostela až na místo oslavy. Kamera tedy byla vypnuta, až do okamžiku, kdy každý dorazil na místo konání oslavy. Další záběr byl tedy pořízen až při vstupu na samotnou hostinu, která se konala v menším kulturním domě, jak mi bylo řečeno od informátorů. Následoval delší záběr na gratulace od přítomných hostů, každý si choval pokřtěné dítě a na kapelu, která byla pozvaná, aby přitom hrála. Ovšem musím konstatovat, že nejdelší záběry, které byly pořízeny na tomto videu, se soustředily, na dlouhé a obrovské stoly s nejrůznějšími druhy alkoholického a nealkoholického pití a samozřejmě i s jídlem. Další dlouhý záběr, který trval přibližně 10 minut, byl pořízen při tanci, konkrétně při tanci malých dětí, nikoliv těch dospělých nebo starších, ale na ty nejmenší byl upřen pohled kamery a tím také celé video končí.

Video, které jsem měla možnost shlédnout, mělo zhruba 45 minut, kdybych to měla shrnout, tak na samotné křtiny byl znatelně menší záběr, přibližně asi 15 minut, zbytek se věnoval oslavě, která se konala krátce po té. Ve videu se dali zaslechnout komentáře kameramana i přítomných, ty většinou se vztahovali k dětem nebo k samotnému kameramanovi, aby točil rodiče a je nenatáčel, ale toto se týkalo pouze doby, kdy už se konala hostina, v době přípravy dítěte na křest a i v době strávené v kostele byla vložena do videa romská píseň, tudíž to bylo bez komentářů aktérů. Videu se pak sdílí hlavně s těmi, kteří se nemohli zúčastnit nebo bydlí daleko, ale video se může pouštět i přátelům, kolegům z práce, zkrátka všem, kteří to chtějí vidět, konec konců i já jsem ta, která měla zájem video shlédnout.

8.2 Svatba

Video, které jsem sledovala, započalo záběry z kostela, byly zde k vidění velmi detailní záběry na výzdobu kostela, na jednotlivé svatebčany a samozřejmě, že největší pozornost kamery byla upřena na příchod ženicha s matkou a nevěsty s otcem. Co se týče samotného obřadu, který trval přibližně půl hodiny, bylo vše nahráváno nepřetržitě bez přerušení. Nahrávány byly veškerá slova pronesena oddávajícím i nevěstou a ženichem, detaily byly také natáčeny úkony prováděné knězem. Po tom, co byl obřad ukončen, byl ještě na nahrávce zaznamenány gratulace každého z přítomných a následný odchod novomanželů z kostela, za doprovodu kněze. Tímto záběry z kostela končili a následně už se objelo prostředí hotelu, kde se konala svatební hostina. I v tomto případě, nebylo na videu viděno nic z toho, co vše se odehrávalo mezi dobou, kdy manželé opustili kostel. Stejně jako u křtin, byl i zde pohled kamery delší dobu zaměřen na připravené stoly pro přítomné. Na tomto videu jsem si dále všimla, že značná část záběrů byla věnována rodině manžela a manželky, především otcům, matkám a sourozencům, každý byl dlouze zabírán a děti často dělali do kamery různé grimasy. Kameraman samozřejmě neopomenul natočit ani svatební zvyky novomanželů, první tanec nevěsty a ženicha s rodiči a následně s dalšími příbuznými, ale opět musím dodat, že byla kamera často zaměřena na děti a to jak tancovali, zrovna tak jako tomu bylo u křtin. Poslední záběr na tomto videu předcházel vlastně tomuto všemu, shlédla jsem na něm přípravu a oblékání nevěsty a ženicha na svatbu, respondenti mi řekli, že to bylo v bytě nevěsty rodičů a byli ještě přítomní rodiče ženicha. Následně muž i žena poklekli před rodiči a kameraman natáčel jejich řeč, kde prosili rodiče o odpuštění všech hříchů a poděkovali jim, za jejich výchovu.

Kdybych měla shrnout toto video, které trvalo necelé tři hodiny, tak i zde byla větší část videa věnovaná samotné hostině, jako tomu bylo i u křtin, ale s tím rozdílem, že v tomto případě bylo nepřerušeně a nepřetržitě nahráváno od okamžiku vstupu svatebčanů do kostela až po odchod novomanželů, což celé trvalo zhruba hodinu. Zhruba deset minut nahrávky obsahovalo přípravu ženicha a nevěsty na svatbu, což bylo přesunuto v nahrávce až na samý závěr, dle informátorů to bylo přání samotných manželů, jako důkaz toho, že rodiče milují a jako výraz jejich poděkování za vše, nechali tento záběr s rodiči dát až na samý konec. Video se tedy ve značném poměru věnovalo svatební hostině a častými záběry zde byli krom nevěsty i ženicha všechny přítomné malé a větší děti. Z obou nahrávek, je tedy patrné a potvrzuje se, že pro Romy jsou děti tím nejdůležitějším, zkrátka vším. I tyto slavnostní okamžiky se sdílí často s těmi, kteří se nemohli sami zúčastnit, i například mezi vzdálenějšími příbuznými. Další možností se nabízí i to, že se tyto videa, po několika letech pustí dětem, které se mezitím manželům narodili, aby i děti mohli vidět, jak vypadala svatba jejich otce a matky.

9 ZÁVĚR

Cílem této práce bylo především zaměřením se na přechodové rituály, probíhající v kontextu romské rodiny a také hlubší porozumění, pochopení a sledování jejich představ vztahujících se k těhotenství, porodu, narození dítěte a doby před křtem, ke křtinám, svatbám, smrti a k pohřbům.

V teoretické části jsem se nejdříve věnovala tomu, co vlastně vyjadřuje pojem rituál a co jsou vůbec přechodové rituály z antropologického hlediska. V další kapitole jsem se zabývala otázkou romské identity, kde jsem definovala rozdíly mezi označením „Cikán“ a „Rom“, tedy v kterých konkrétních situacích se tato označení používají. Následně jsem se zabývala otázkou romské rodiny, kde jsem nejprve snažila vyjádřit hlavní rozdíly ve struktuře jejich rodinného života i to jak na ně pohlíží samotná majorita a poté jsem blíže specifikovala jednotlivé typologie romských rodin. Závěrečná a zároveň nejvíce obsáhla kapitola teoretické části je tvořena charakteristikami jednotlivých přechodových rituálů, vztahující se na rodinný život.

Druhá část práce byla zaměřena na terénní výzkum v romské rodině, kde byl nejprve popsán cíl, metodologie a postup výzkumu. Následně byly zpracovány a respondentům pokládány otázky k jednotlivým tématům přechodových rituálů a na závěr byly shrnuty získané poznatky z analýzy dat. Závěr této práce pak tvoří kapitola, ve které jsem se věnovala slavnostním okamžikům, které rodina zaznamenala pomocí videozáznamů, kde bylo cílem analyzovat, co vše se při takových to událostí natáčí a co naopak ne.

Z výzkumu jasně vyplývá, že se většina rituálu, které jsem zkoumala, přenáší dále z generace na generaci a tudíž, se jsou stále dodržovány.

Rituálem ve kterém neproběhla téměř žádná transformace je křest dítěte. I dnes Romové věří, že nepokřtěné dítě je ohroženo negativními silami a může být uhranuto a také důležitými osobami při křtu zůstávají dodnes kmotři dítěte, stejně jako tomu bylo dříve. Ani při pohřbu neproběhly velké změny, stále je důležité, aby bylo tělo pochováno v rakvi společně s věcmi, které měl mrtvý rád a bez kterých by se na onom světě neobešel, také ženy drží stále dlouhou dobu smutek po pohřbu. Naopak rituál, který zaznamenal změnu je porod, což se pochopitelné, dříve romské ženy rodily doma a dnes už v porodnici. Ke změně také došlo u námluv, stále jsou pro Romy důležité, ale už neprobíhají ve stejné formě jako dříve, kdy rodiče vybírali ženě a muži toho, s kým budou žít, dnes už si partnera hledá každý sám. Některé zvyky přejali také Romové od majority např. u svatby je to možné vidět (rozbití talíře a zametání střepů), ale ze svého výzkumu mám pocit, že křtiny a pohřeb jsou těmi rituály, které mají pro Romy největší význam. Upřímně jsem před samotným výzkumem nevěřila, že tyto tradice a rituály, které jsem znala pouze z knih, se nějak dodržují, takže jsem poté byla velmi překvapena, někdy až šokována, že tomu tak skutečně je. Práce samotná mě tedy obohatila jak o nové poznatky, tak především o osobní zkušenosti, za které jsem velice ráda, díky nim jsem totiž mohla poznat blíže všechny rituály, které mě zajímaly, ale také samotnou rodinu, která mi velmi pomáhala nejen svým vstřícným přístupem a ochotou, ale i svou pohostinností, upřímností a vlídným přijetím, za což bych jim chtěla velice poděkovat.

10 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

10.1 Literatura

Antol, Pavol. 1992. *Rodinné obyčaje Rómov v obci Sol'*. In: *Neznámi Rómovia*. Bratislava: Inter Science Press, s. 165-171.

Balabánová, Helena a kol. 2008. *Romská kultura*. In: Geryková, Vlasta (eds.). *Manuál vzdělávacího programu rozvoje funkční gramotnosti romské mládeže*. Ostrava: Moravskoslezský kraj, s. 26-51.

Bowie, Fiona. 2008. *Antropologie náboženství: Rituál, mytologie, šamanismus, poutnictví*. Praha: Portál.

Budilová, Lenka, Jakoubek, Marek. 2007. *Cikánská rodina a příbuzenství*. Praha: Dryada.

Davidová, Eva a kol. 2010. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. Praha: Triton.

Davidová, Eva. 1995. *Cesty Romů- Romano Drom 1945-1990*. Brno: Univerzita Palackého.

Durkheim, Emile. 2002. *Elementární formy náboženského života*. Praha: Oikoymenh.

Eriksen, Thomas. H. 2008. *Sociální a kulturní antropologie, příbuzenství, národní příslušnost, rituál*. Praha: Portál.

Genep, Arnold van. 1997. *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*. Praha: Lidové noviny.

Hájková, Markéta. 2001. Rodina a zvyky slovenských Romů usazených v České republice. In: Šišková, Tatjana (eds.). *Menšiny a migranti v České republice: My a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Praha: Portál. s. 127-143.

Hájská, Markéta. 2004. Křtem proti zlým silám. *Dingir: časopis o současné náboženské scéně*. roč. 7, č. 1, s. 13-15.

Hendl, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.

Hirt, Tomáš, Jakoubek, Marek. 2004. *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk.

Horváthová, Emília. 1964. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava: Slovenská akademie věd.

Horváthová, Jana. 2002. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny.

Hrdličková, Lucie. 2004. Smrt a pohřeb u Romů. *Dingir: časopis o současné náboženské scéně*. roč. 7, č. 1, s. 19-21.

Hübschmannová, Milena. 1999. Několik poznámek k hodnotám Romů. In: *Romové v České republice*. Praha: Socioklub. s. 16-66.

Hübschmannová, Milena. 1998. *Šaj pes devakeras- můžeme se domluvit*. Olomouc. Univerzita Palackého.

Hübschmannová, Milena. 2005. Viera v mula u slovenských Rómov. *Slovenský národopis*. roč. 53, č.v2, s. 172-204.

Jakoubek, Marek. 2004. *Romové- konec (ne) jednoho mýtu*. Praha: Socioklub.

Jakoubek, Marek, Poduška, Ondřej. 2003. *Romské osady v kulturologické perspektivě*. Brno: Doplněk.

Kaleja, Martin, Knejp, Jan. 2009. *Mluvme o Romech- Aven vakeras pal o Roma*. Ostrava: Univerzita v Ostravě.

Keller, Jan a kol. 2000. Rituál. In: Vodáková, A., Vodáková O., Soukup, V. (eds.) *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Slon.

Korbes, Tomáš. 2009. *Tu zme šicke jedna rodzina, tu zme šicke jedna fajta*. Prešov: Centrum antropologických výzkumů.

Lacková, Elena. 1997. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Praha: Triáda.

Lázničková, Ilona, Horváthová, Jana a kol. 1999. *Romové- O Roma: Tradice a současnost- Angodes the akának*. Brno: Moravské zemské muzeum.

Lévi- Strauss, C. 1996. *Myšlení přírodních národů*. Liberec: Douphin.

Mann, Arne. B. 1996. Archaické prvky rómskej svadby na Slovensku. In: *Svadba na Slovensku* (zost. Milan Kiripolský). Bratislava: Slovenské národné muzeum. s. 47-53.

Mann, Arne. B. 1994. Obyčaje pri narodení dieťaťa u Rómov na Slovensku. In: *Tradičná ľudová kultúra a výchova v Európe*. Bratislava: Akademická Nitra. s. 132-137.

Mann, Arne. B. 2001. Obyčaje při mrtvóm a pohreb Rómov na Slovensku. In: *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitým zreteľom na etnickú a konfesiónálnu mnohotvárnosť* (zost. Ján Botík). Bratislava: LÚČ. s. 109-119.

Mann, Arne. B. 2003. Magická ochrana novorodenca u Rómov na Slovensku. In: Kováč, Milan, Mann, Arne.B.(eds.). *Boh všetko vidí. O del sa dikhel*. Bratislava: Chronos s. 81-101

Mann, Arne. B. 2001. *Romský dejepis*. Praha: Fortuna.

Mann, Arne. B. 1993. Vartovanie pri mrtvých u Rómov na Slovensku. In: *Kultové a sociálne aspekty pohrebniho ritu od najstarších čias po súčasnosť* (zost. Eduard Krekovič). Bratislava: Slovenská archeologická spoločnosť, Slovenská národopisná spoločnosť. s. 81-88.

Mann, Arne. B. 1989. Základné znaky svadby Cigánov- Rómov na východnom Slovensku. In: *Slovenský národopis*: Bratislava. roč. 37, č. 1-2, s. 113-122.

Miovský, Michal. 2006. *Kvalitatívny prístup a metódy v psychologickom výskume*. Praha: Grada.

Rappaport, Roy. A. 1999. *Ritual and Religion in the making of Humanity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Reichel, Jiří. 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada.

Samková, Klára. A. 2011. *Romská otázka: Psychologické důvody sociálního vyloučení Romů*. Praha: Blinkr.

Soukup, Václav, Hrdý, Ladislav a kol. 1993. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Slon.

Turner, Victor. 2004. *Průběh rituálu*. Brno: Computer Press.

Unucková, Michaela. 2007. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. Karviná: Občanské sdružení Romů severní Moravy.

Výrost, Josef, Slaměník, Ivan. 1998. *Aplikovaná sociální psychologie I*. Praha: Portál.

10.2 Internetové zdroje

Baptism. Rombase [online]. 2002 [cit. 2013-10-15]. Dostupné z: <http://ling.unigraz.at/~rombase/cgi-bin/art.cgi?src=data/ethn/cerem/baptism.en.xml>

Wedding. Rombase [online]. 2002 [cit. 2013-10-18]. Dostupné z: <http://ling.unigraz.at/~rombase/cgi-bin/art.cgi?src=data/ethn/cerem/wedding.en.xml>

11 RESUMÉ

This (bachelor) thesis deals with the rites of passage by Roma Family. Here are described rituals such as pregnancy, birth, baptism, or funeral. The work is divided into theoretical and practical parts.

The theoretical part is concerned with who they are Roma. Another point of my work is a basic overview of the structure of a Roma family. Next topic is about rituals, especially from an anthropological point of view, this means that defines, what, ever this concept represents. After I describe the largest chapter specific topics transition rituals such as pregnancy, birth, baptism, or funeral. In these rituals, I want to explain how these rituals seemed to Slovak earlier and how it differs from recently, I will then discuss the practical part with respondents, who are Slovak Roma. In the theoretical part, I was mainly based on writers such as Emília Horvathová or Milena Hübschmannová. Very interesting author of a benefit in my studio rituals of transition, in conjunction with the Roma, for me became Arne B. Mann.

The second part is an empirical research. The practical part consists of participant observation in the household respondents and interviews about rites of passage. The practical part is an analysis festive moments where I reveal what is at such events filmed with whom to share the videos and what, ever is not filming.

12 PŘÍLOHY

Foto 1. Dárek ke křtu dítěte, posvěcená svíce a dečka
Zdroj: Vlastní archiv

Foto 2. S informátorkou
Zdroj: Vlastní archiv